

Egy szamizdat az életünkben

írta Tóth Károly Antal

Az Ellenpontok huszonötödik évfordulója alkalmából

Az idén (2007-ben) negyedszázada annak, hogy az Ellenpontok című földalatti lap megjelent Nagyváradon. Mind a nyolc erdélyi száma 1982-ben készült, csak a kilencedik, amelyet Budapesten nyomtattak, csúszott át a következő esztendőre.¹

Azt hiszem, ideje beszélnem a hozzá fűződő legszemélyesebb élményeimről is.

Házkutatás a Körös utca² 26-ban

November 7-én, a neves bolsevik évfordulón, úgy délelőtt kilenc felé megverték alagsori lakásunk bejárati ajtaját. Felmentem a lépcsőn, és kinyitottam. Egy szekus³ állt ott, mondta, hogy ő Raț Ioan⁴, a belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek őrnagya, és felmutatta a házkutatási parancsot. Utána sorban jöttek be az emberei. Két lakót is hoztak az udvarból tanúnak. Vasárnap lévén, azok még nem is reggeliztek, és ott ültek étlen-szomjan délután négyig, de nem akartak tőlünk semmit elfogadni. Leplezni igyekezett viszolygással nézték, mi folyik nálunk. Amikor már tucatra emelkedett lakásunkban a szekusok száma, egyikük, egy rokonszenves román ember, a feleségemnek halkán (és magyarul) megjegyezte: „Vajon otthon is maradt belőlük?”

Az e napra virradó éjjel sem a feleségem, Ilona, sem én nem aludtunk egy percet sem, mert a sógornóm, Anikó (Szűcs Anna Mária) tizenhatodik születésnapját ünnepeltük, hozzácsapva az én két nappal azelőtti névnapomat is. Főleg tizenévesekből állott a társaság, de ott volt néhány felnőtt ismerősünk is, köztük Ara-Kovács Attila. Miután a vendégek elmentek, a három létező fekhelyen a gyermekek aludták ki magukat: Anikó, Csaba fiam (az első házasságomból; akkor 15 éves volt), valamint a tizenkét éves Sanyi (Szűcs Sándor Gyula) sógorom. Éppen felkeltek, és mi alvásra készülődtünk a feleségemmel, amikor dörömbölni kezdtek az ajtón.

Kérdeztem tőlük, hogy mit keresnek? – Aranyat és valutát – volt Raț válasza. Mondtam, csak tessék.

A házat senki nem hagyhatta el, így a gyermekek is láthatták, hogyan folyik le egy házkutatás, és milyen romokat hagy maga után.

Néhány nappal azelőtt kaptam meg az előző havi fizetésemet, és – nem teljesen hiánytalanul – ott volt egy borítékban az íróasztalon. Mindjárt lefoglalták, mintha a lejt is valutának tekintették volna. Minden bizonnyal csak ijesztgetni akartak, hiszen nem lett volna miből élnünk a hónap végéig, ha azt elszedik. Végül visszaadták, még mielőtt elvittek volna bennünket.

¹ A szamizdat egész anyaga és rövid története megtalálható az ELLENPONTOK című könyvben, amely 2000-ben jelent meg a Pro-Print Könyvkiadónál Csíkszeredában, illetve a <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=480> világhálós címen. Lásd még: Molnár János: *Az egyetlen – Az Ellenpontok és az ellenpontosok története*. AGAPÉ Kft. Szeged, 1993.

² Román neve: Str. Tudor Vladimirescu.

³ A román állambiztonság (Securitatea de Stat) köznépi neve a kommunista időkben szeku volt, tagjaié pedig: szekusok.

⁴ Ejtés: *rác joan*. A Ioan Jánost jelent.

Egyébként a könyveknek és a folyóiratoknak estek neki, no meg a jegyzeteknek és a kéziratoknak. A könyvekből (körülbelül háromezer kötetes könyvtárunk volt) egy előválogatást csináltak, nagy halmot gyűjtöttek össze mindkét szobánk közepén. Volt egy „szakértő”, aki kiválasztotta belőlük az elkobzandókat.

Egyszer látom, hogy Raț az egyik csomóba odadobja Victor Hugo *Huhogók* című művét. Egyike volt azon ritka Magyarországon megjelent könyveknek, amelyeket a nagyváradai könyvkereskedésekben is lehetett kapni; mi is ott vettük. Lám, már Victor Hugo is indexen van – jegyeztem meg gúnyosan a feleségemnek. Raț gyilkos pillantást vetett rám.

A váradai szekusok valószínűleg mind értettek magyarul. A Kertész család egyik tagját később egy olyan teremben hallgatták ki, ahol magyar nyelvtanfolyam vázlata volt a táblán.

Egyébként Raț volt az, aki az asztalunkon talált román büntető törvénykönyvet (Codul penal) meglátva fellapozta azt a cikkelyt, amely a rendszerellenes tevékenységről szólt, és megmutatta, hogy annak értelmében öttől tizenöt évig terjedő börtönbüntetésre számíthatok. Már előzőleg tanulmányoztam a könyv tartalmát, hiszen sem a feleségemnek, sem nekem nem volt kétségünk a felől, hogy megtalálnak bennünket. Ara-Kovács tagadta ezt a lehetőséget, és még utólagos magyarországi nyilatkozataiban is lényegében ostobáknak mondta a szekusokat, és úgy vélte, esetünkben véletlenül találtak szemet.

Volt egy nagy kartondobozunk tele újságokkal és hetilapokkal. Annak a tetején voltak az Ady Endre Irodalmi Kör tevékenységének legfontosabb dokumentumai, amelyeket a feleségem gyűjtött össze. Mint zsákmányra csaptak le rá, pedig az Ady-kör minden rendezvénye nyilvános volt és hivatalosan engedélyezett.

Az egyik szekus észrevette, hogy az újságban megjelenő Ceaușescu beszédek aláhuzigáltam. (Jegyzetekkel sohasem láttam el, erre vigyáztam.) Kérdőn megmutatta ezt is a „szakértőnek”. Az csak megvetően legyintett rá.

Az egész házat felforgatták.

A fényképeinket magam nagyítottam; volt hozzá felszerelésem. Egyikük azt kívánta, bontsam fel a fényképszárítót, hogy lássa, nem rejtettem-e el valamit benne. Mondtam, bontsa fel ő. Leplezetlen düh fogott el (közel álltam ahhoz, hogy a szárítót a földhöz verjem), amikor mégis nekem kellett megtennem.

Az egyik szekus a rádiós volt. Ha búgni kezdett a készüléke, felrohant vele az udvarra. Csak később tudtuk meg, hogy ott további szekusok tanyáztak, többek között hogy feltartóztassák a hozzánk érkező esetleges látogatókat.

Egész nap teáztunk és cigarettáztunk; a feleségem leült olvasni. Én többnyire a két szobát elválasztó küszöbön álltam, arra gondolván, hogy az a szoba lesz gyanúsabb nekik, amelyikben tartózkodom, és ezért azt jobban feldúlják majd.

Kora délután megérkezett a főnök, az egész vizsgálat vezetője: Sălăjan Ioan⁵. Tudtommal neki ezredesi rangja volt. Kihívott az udvarra. Nem álltunk meg a miénkben, hanem kimentünk a külső közös nagy udvarra, ahol a nagyváradai evangélikus (lutheránus) templom áll.

Őt egy dolog érdekli – mondta –, az Ellenpontok. Adjam elő az Ellenpontokat, mondjam el, mit tudok róla, és már végeztünk is egymással.

– Az Ellenpontokról annyit tudok, amennyit a Szabad Európa Rádióban hallottam róla augusztusban – mondtam neki. (A valóság az volt, hogy csak másoktól hallottam, hogy ők hallották. Legalábbis Ara-Kovácsból.)

Erősködött egy darabig, biztosítva engem, hogy semmi következménye nem lesz az egésznek, ha előadom az Ellenpontokat, és őszinte leszek. – Sajnálom – mondtam –, de nem mondhatok mást, mint eddig.

Hirtelen megkérdezte, látom-e azt a templomot, és az épületre mutatott. A kérdést fenyegetésnek vettem.

– Azt akarja mondani – kérdeztem –, hogy nem fogom többet látni?

Továbbra is az Ellenpontokat forszírozta, de ha akarom, se adhattam volna elő, mert tényleg nem volt nálunk belőle. Valamennyit, a sokszorosító kerettel (a „rámkával”) együtt

⁵ Olvasd: szőlőzsán. Magyarul szilágyit jelent.

visszaadtam Ara-Kovácsnak. Érdekes, hogy főleg a kettes számot kérte többször is tőlem. Ma sem tudom, hogy ez valamilyen csel volt részéről, vagy tényleg csak az a szám hiányzott még feltételezhető „gyűjteményükből”.

Közben azzal piszkált, hogy lám, félek, mert reszketek. Kiszolgáltatót vagy megalázó helyzetben tényleg hajlamos vagyok a fázásra, de ebben az esetben kissé lengén voltam öltözve a hűvös időhöz. Mondtam is neki, hogy ezt ő is biztosan látja. Egyébként ő beszélt le arról, hogy magamra kapjak még valamit, mondván, csak néhány perc beszélgetésről van szó.

Egyelőre inkább az undor és a harag jellemezte a hangulatomat. Persze Romániában mindenki félt tőlük, én is, hiszen azt tehettek veled, amit akartak. Vagy inkább: amit a kapott politikai utasítások számukra megengedtek vagy előírtak. Ebben pedig igen nagy volt a bizonytalansági tényező.

Miután visszatértünk a lakásba, az foglalkoztatott, hogy a törtétekről hogyan értesíthetnénk az ismerőseinket. A feleségemnek sikerült feltűnés nélkül kihívnia Csaba fiamat a konyhába, és amikor nem járt arra szekus, megkértem, hogy ha hazaengedik, kerékpározzon el két baráti házaspárhoz, Spaller Árpádékhoz és Varga Gáborhoz, és mondja el nekik, amit nálunk ma látott. Nem volt könnyű megértetni vele, mert már akkor nagyot hallott (kisgyermek korában a nagyváradai poliklinikán elkezelték: egy kitartó hörghurut miatt sztreptomocint inhaláltattak vele, amit nem lett volna szabad, mert így alkalmazva halláskárosodást okoz), én pedig csak halkán beszélhettem, hogy a szekusok meg ne hallják. Ez a kerékpártúra aztán meg is történt aznap késő délután.

Akkor még nem tudtuk, hogy Nagyváradon a miénkkel egy időben Ara-Kovács Attilánál és Kertész Lórántnál is házkutatást tartottak.

A három váradi helyszínen csak nálunk készült jegyzőkönyv az elhurcolt anyagokról. Elvitték sok könyvünket, az Ady Endre Irodalmi Körnek minden anyagát (kéziratokat, a tevékenységéről szóló újságkivágásokat is, egyes előadásokhoz használt illusztrációkat, minden magnókazettát, amelyre az üléseken elhangzottakat rögzítettük), a feleségem verseit, naplóját, leveleket, amelyeket a szüleimtől (ők Szatmárnémetiben laktak) vagy különböző ismerősöktől kaptunk, valamint számos, főleg Nagyvárad és Bihar megye történelmével kapcsolatos jegyzetemet.

A legjobban két kölcsönkapott könyv elvesztése bántott. Az egyik Anonymus *Gesta hungarorum*-ja volt, a másik pedig a Monarchia idején Bihar vármegyéről kiadott monográfia. Ezek gazdáik számára végképp elvesztek. Akárcsak a *História* című budapesti folyóirat több példánya is, amelyeket elolvasásra kaptunk egy ismerősünktől.

A könyveink közül talán a *Magyar nemzet története* köteteit sajnáltuk a leginkább. Odaveszett Zilahy Lajos lapjának, a *Hídnak* is egy nagy kollekciója.⁶

A válogatás vége felé Sălăjan rámutatott a *Révai nagy lexikonra* (az első tíz kötetünk volt meg belőle): „Azt is!” Hogy ez bosszú volt a házkutatás sikertelensége miatt, azt a többiek arcán megjelenő meglepetés árulta el. Egyikük vissza is kérdezett: – Azt is? – A harsogó válasz: „Azt mondtam, azt is!”

A jegyzőkönyv Magyarországra való áttelepedésünk idején (1984. július) kétségtelenül abba a fakofferbe került, amelybe a személyesebb írott dolgainkat tettük, és átadtuk a szüleimnek megőrzésre. Anyám később „megcenzúrázta” a tartalmát, és kidobta azt, ami nem volt a tetszésére. Erre sajnos nem számítottam. Minden bizonnyal az ő akciójának esett áldozatul a jegyzőkönyv is. Ha meglett volna, '90 után mindjárt kértük volna a román hatóságoktól mindannak a visszaszolgáltatását, ami a listán szerepelt. A papír sajnos a szüleim halála után sem került elő.

⁶ Nagyon sajnállok egy ifjúsági könyvsorozatot, amely vékony kis kék kötetekből állt. Főleg a magyar történelem alakjairól szólt (a legtöbbet Gaál Mózes írta), de például Néróról és Makedón Nagy Sándorról sem feledkeztek meg. Ez még apai örökség volt, a tartalmukat is nagyon szerettem, de elkövettem azt az ostobaságot, hogy gyermekkoromban beléjük nyomtam egy pecsétet. Apám a hivatali munkájának egy részét gyakran hazahozta, és volt egy ANULAT (magyarul: érvénytelenítve) bélyegzője. Én ezt pecsételtem a könyvekbe. Az egyik szekus összeszedte, és azzal a felkiáltással nyújtotta át az elkobzandó könyveket összeszedőnek, hogy ezek „annulláltak”. Vagyis valamelyik könyvtár feltételezhetően kiselejtezte, és én így juthattam hozzá. Nevetséges és kétségtelenül hiábavaló lett volna, ha magyarázkodni kezdek.

Amikor délután négy felé befejezték, spárgát kértek, hogy össze tudják kötni a zsákmányt. Tartalék ruháskötelünket még idejében eldugtam, így a szekusok kissé káromkodva cipelték ki az utcán várakozó kocsikhoz a cukorspárga-maradékokkal összekötött ingóságainkat.

Azt mondták, menjünk velük mi is egy félórás beszélgetésre. S milyen az ember: szerettem volna hinni, hogy valóban csak egy félóra lesz belőle. A fiamat és a sógoromat hazaengedték, de az ugyancsak kiskorú sógornőmet Sălăjan parancsára velünk hozták.

A lakásból való kijövetel előtt Sălăjan végignézett a hiányosan berendezett szobáinkon, a falak plakátokkal leplezni igyekezett nedvességén, és megjegyezte:

– Egy tanárnak negyvenéves korában ilyen nyomorban kell laknia? Mással kell magának foglalkozni, ahelyett, hogy normális életkörülményeket igyekezne teremteni magának? – Majd hozzátette: lehet, hogy ő fog nekem lakást szerezni.⁷

A leghosszabb éjszakám kezdete

A szeku kapuján belépve a kapusfülkénél le kellett adnunk a személyazonossági igazolványainkat, majd bevezettek a mögötte levő első terembe, és magunkra hagytak minket. Kifejezetten váróteremnek tűnt a „vendégek” számára, bár lehet, hogy gyűlésterem (is) volt. Tele volt aggatva politikai propagandaanyaggal. A falakra és a mennyezetre irányuló néma körbemutatással felhívtam a feleségem és a sógornőm figyelmét a valószínű rejtett mikrofonra. (A kamera lehetősége akkor még nem jutott eszembe.)

Mi hárman erről a napról egy említés erejéig minden évben megemlékeztünk eddig. A feleségem húga, Anikó, Szűcs Anna Mária ettől az évtől (2007) már nem vesz ebben részt többé: június 19-én itt hagyott bennünket. Rákbeteg volt. A családból ő az első, aki idegen földben nyugszik. Göteborg Kviberg⁸ nevű temetőjében van a sírja.

Jó hosszan vártak ott bennünket. Ez kétségtelenül hozzátartozik az idegi kifárasztás taktikájához.

Háromnegyed hatkor jöttem értem. (Az időpontot a feleségem jegyezte meg.) A szomszédos terembe vittek át, ahol Kiss⁹ (gondolom, így írta a nevét) őrnagyhoz kerültem. Magyarul beszélünk, és kétségtelenül a „szelíd ember” szerepét osztották ki rá. Egyáltalán nem volt rokonszenves személyiség; a feleségemmel egymás között csak patkánynak neveztük. Kérésére leírtam, mit tudok az Ellenpontokról. A nyilatkozatom tartalma megegyezett azzal, amit Sălăjannak az udvarunkon elmondtam. Később Raț bejött, elolvasta, összetépte, és dühösen elment.

Kissnek kijelentettem, hogy én mást nem mondhatok, mint eddig, és újra leírtam ugyanazt a szöveget.

Üresjárat következett a beszélgetésben.

Nekem eszembe jutott az az eset, amikor mintegy másfél évvel korábban a szeku Ara-Kovács Attilának a nővére lakásából vitte el az ott megőrzésre hagyott kéziratait. Én akkor jártam életemben először a biztonsági szerveknél. András őrnagy keresett meg engem, hogy nincsenek-e nálunk Ara-Kovács írásai. Mi tele voltunk velük, mert szerzőjük a megmaradtakat hozzánk menekítette, főleg a használaton kívül levő konyhai tűzhelyünk sütője alatt volt sok (petróleumlámpán főztünk), de azt mondtam, hogy semmi nincs. Házkutatást nem tartottak, viszont András behívott hozzájuk egy kis beszélgetésre. Néhány kompromittáló mondatot olvasott fel nekem az Ara-Kovács írásaiból, például a Szovjetunióval kapcsolatban azt, hogy „az ellenségeink ellenségei nem biztos, hogy a mi barátaink”. (Én – a mondat második felét figyelembe sem véve – ebben semmi kivétlivalót nem találtam, mondván, hogy Románia sincs kifejezetten jó viszonyban a Szovjetunióval.) Az alkalmat kihasználtam arra, hogy elmondjam, mennyire értetlenül állok a nagyváradi Ady Endre Irodalmi Kört ért zaklatások és a vele kapcsolatos, tényekkel bizonyítható bizalmatlanság miatt. András erre el kezdett sóhajtozni, hogy ha én tudnám, mennyi probléma

⁷ A lakásunk nyomorúságos voltát a szekuritáé épületében is említette nekem, hozzátéve: lám (Ara-Kovács) Attila a központi fűtés melegében ébred, és akár egész nap pizsamában lófrálhat a lakásban.

⁸ Olvasd: Kvibergj.

⁹ Azoknál, akiknek nem jut eszembe, vagy eleve nem ismerem, nem említek keresztnevet.

van! (Egyszer köszönés nélkül belépett Sălăjan, mellém telepedett, vagy egy negyedóráig hallgatta az Andrással folytatott beszélgetésünket, majd mikor elment, komoran figyelmeztetett: „nehogy még egyszer találkozzunk ebben az épületben.”)

A Kissel való beszélgetést emlékezetem szerint ugyancsak az Ady-körnek a hivatalosságokkal kapcsolatos problémáira tereltem, de az biztos, hogy rövidesen annál a Bihar megyéről szóló kismonográfiánál¹⁰ kötöttem ki, amelyet a nagyváradi múzeum munkatársai írtak, és amelyben megfélekedtek a magyaroknak e vidék történelmében betöltött szerepéről, illetve meghamisították azt.¹¹

Kiss azt javasolta, hogy írjam be ezt is a „vallomásomba”. Valóban ki is használtam erre az alkalmat. Valamilyen módon az Ellenpontokról írtakhoz kellett kapcsolnom, de már nem emlékszem rá, hogyan.

Közben – mint utólag megtudtam – a feleségem és a sógornóm továbbra is a váróteremben maradtak, de közben hol az egyik, hol a másik szekus nézett be hozzájuk, nem igazi kihallgatásra, inkább csak pofavizitre.

Egy ízben Ilona kint járt a vécén, visszatérőben eltévesztette a szobáját, és benyitott „hozzám”.

Később belépett Raț őrnagy, és elolvasva, amit írtam, üvölteni kezdett. Alulról belerúgott a székembe, mintha fel akart volna rúgni. A szék kissé megbillent, én felpattantam, felháborodottan kikértem magamnak ezt a bánásmódot, és jobb kézzel felemeltem az asztalon levő nehéz üveghamutartót. – Mit akar tőlem? – kérdeztem. – Hát vegye elő a pisztolyát, és lőjön le. – Még arra is sor kerülhet – mondta, és kiment.

Az üveghamutartó megragadása nem spontán reakció volt. A Szabad Európa Rádió román adásában beszélgetést hallottam egyszer egy akkor nemrég Nyugatra került románnal. Az ő elmondása szerint a bukaresti szekusok nem ütötték, amikor értésükre adta (szóban vagy tettel, már nem emlékszem), hogy visszaüt. Most, miközben visszaültem a székemre, rájöttem, hogy ez legfeljebb verekedésben járatos embereknek való. Lehet, hogy én, aki igazán sohasem verekedtem, csak nevetségessé teszem magam.

Nemsokára András őrnagy jött be. Neki is felhánytam, hogy micsoda bánásmódban van itt részem. Erre ő is üvölteni kezdett: „Tóth úr, az Isten b... meg a fülét! Nagy szarban vannak! Írja le az igazat, azt, ami történt!”

Ezt a kiabálást a feleségem is hallotta a szomszéd szobából, csak nem tudta, kitől származik.

Ekkor kezdett erősödni az az érzésem, hogy ezeknek nagyon is konkrét ismereteik lehetnek az akciónkról, de jó lett volna tudni, hogy mik azok.

Tíz óra tájban felvittek engem Sălăjanhoz az emeletre. Azt hiszem, mindjárt emlékezetembe idézte, lám, ő egyszer már figyelmeztetett, nehogy még egyszer találkozzunk ott náluk.

A terem ablakai az utcára néztek. Négy íróasztal volt benne, engem a legkisebbhez ültettek. Balra mellettem az egyik ablak, jobbra középen az ajtó. Néhány napig jobbra ez lett a „tanyám”.

A főnök kávéval kínált, de nem fogadtam el. Nyugodtan igyam meg – mondta –, nincs megmérgezve. Hogy bizonyítsa, végül a nekem készített csészébe is beleivott, a kávéval öblögetve a száját.

A kihallgatások napjaiban egyszer sem ittam a kávéjuktól, talán kétszer fogadtam el egy kevés ennivalót (főleg sajtot, amit akkoriban sehol nem lehetett kapni). Viszont még nagy dohányos voltam, és bizony sokat cigarettáztam (a magamét!). A szűrő nélküli sepsiszentgyörgyi Carpați (ahogy magyarul mondtuk neki: kárpáci) volt a kedvencem; szipkába tett vattán keresztül szívtam. A hamutartó az órák folyamán lassan megtelt a

¹⁰ Bihar – Județele Patriei (magyarul: Bihar – a haza megyéi). Sport és Turisztikai Kiadó, Bukarest, 1979.

¹¹ *A múlt metszetei* címen 1980-ban írtam e témáról egy cikket, de a Hét című bukaresti hetilap nem vállalkozott a közlésére. Végül az Új Látóhatár 1989/2-es számában jelent meg. Lásd még: Tóth Károly Antal: *Hova-tovább? – az Ellenpontok dokumentumai, esszék, tanulmányok*, Magyar Ökumenikus Önképzőkör, Stockholm – Savaria University Press, Szombathely, 1994. 91-106. o.

sárgásbarnára kátrányozódott vattadarabokkal. Ha jól emlékszem, a kihallgatás-vallatás egész ideje alatt csak egyszer történt meg, hogy egy-két órán át nem engedtek rágyújtani.

Säläjän egyértelműen az Ellenpontokra utalva, azzal kezdte, hogy fel van háborodva, mert Kolozsvárról kellett megtudnia, mi történik itt Váradon.

Az információk lehetséges forrásaiból

A szekun a kihallgatás mindig szellemi birkózás is, amelynek során a fizikai erőfölény a hatóság birtokában van, ezért annak több az esélye a sikerre. Velem szemben a szekunak semmiféle (legalábbis felmutatott) tárgyi bizonyítéka nem volt, viszont rólam-rólunk információi igen, és nekem fontos volt tudnom, mik ezek. Természetesen hamis információkat is bedobnak, hogy engem átverve késztesse a vallomásra.

A Kolozsvárra való utalást, amelyet Säläjän még legalább kétszer megismételt a vallatás napjai alatt, ilyen hamis közlésnek gyanítottam, amelynek fő funkciója egyrészt az igazság ismeretének a látszatát keltetni, másrészt bizalmatlanságot szítani az Ellenpontok résztvevői között. Ő azonban semmilyen konkrétummal nem rukkolt elő azon túl, hogy biztosra veszi: én tudok valamit az Ellenpontokról. Ezért arra gondoltam, hogy az említett kijelentéssel a szervek fő célja a gyanakvásom felkeltése Keszthelyi Andrással, de főleg Szöcs Gézával szemben, hiszen kettejük közül ez utóbbival volt akkoriban kapcsolatunk. Kapásból visszautasítottam, hogy így hagyjam magam tőlük átejtteni.¹²

Keszthelyiről épp a szekuritátén tudtuk meg, hogy csak másnap, hétfőn, november 8-án került a szervek kezébe az utcán, táskájában húszvalahány Ellenpontok-számmal. Csak jóval később értesültünk arról, hogy Szöcs Gézát már 6-án, szombaton kihallgatták. Mindenesetre nem tudunk róla semmit, és sokáig azt hittük, hogy eltüntették őt: a börtönben van, vagy talán meg is ölték. Nem hittünk annak a hírnek, hogy az állambiztonsági szervek keresik őt, pedig valóban így volt, és csak december 11. körül akadtak rá újra a Székelyföldön.

Most, utólag, a kérdés az, hogy mondhatott-e valóban valami olyat a 6-i kihallgatáson, ami a szekusok figyelmét ránk terelte, vagy talán csak megerősítette a velünk kapcsolatos gyanakvásaikat? Röviden: lehetett-e valami igazság abban, amit Säläjän a kolozsvári értesüléséről mondott?

A meglehetősen kaotikus jellegű *Budapesti beszélgetés*¹³ során Szöcs Géza elmondta, hogy miután őt a szervek 1982. november 6-án (tehát egy nappal a nagyváradai akció előtt) bekísérték, kijelentették neki, hogy „a játéknak vége”, és hogy mind Keszthelyi András¹⁴, mind pedig „a váradiak” letartóztatásban vannak. A váradiakból néhány mondattal később „a két váradi” lett, pedig Szöcsnek Kertészékkel, Ara-Kováccsal és velünk együtt három olyan ismerőse volt, akiknél másnap házkutatást tartottak. Igaz, Kertészéknek nem volt részük az Ellenpontok létrehozásában. Szöcs elmondása szerint a szekusok kijelentették neki, hogy „mindent tudunk rólatok”, mire ő azt válaszolta, hogy „nekem az égvilágon semmi szerepem, ezek jó barátaim, akiket emlegettek”. A szövegből nehéz kivenni, hogy valójában hogyan történt, mert először arról van szó, hogy „a két váradit” a szekusok nem említik név szerint, később viszont faggatásukra Szöcs azt mondja nekik, hogy Keszthelyi a barátja, de a váradiak nem. Kertészéknél csak megszállni szokott, Ara-Kováccsal „felületes munkatársi kapcsolatban” van, „mert az Igazságnak szokott volt írni”, engem pedig „alig ismer”.

Szöcs Géza töredékes és zavaros beszámolója a november 6-i kihallgatásáról nemigen segít bennünket ahhoz, hogy bármit is biztosan kijelenhessünk Säläjännek a kolozsvári

¹² A kihallgatások alatt a feleségemnek is, nekem is nem egy ízben mondták: ha tudnánk, hogyan nyilatkozik rólunk Szöcs Géza és Ara-Kovács Attila!

¹³ A *Budapesti beszélgetés az Ellenpontokról* az Illyés Gyulánétól szívességből rendelkezésünkre bocsátott Vérhalom utcai lakásunkban zajlott 1986 szeptemberében a 18-ról 19-re és a 20-ról 21-re virradó éjszakákon. Résztvevők: Ara-Kovács Attila, Szöcs Géza, Tóth Ilona és jómagam. Míg két kiskorú gyermekünk a szobában aludt, mi a dolgozószobaként is használt előszobánkban magnóra vettük a szamizdattal kapcsolatos emlékeinket. Szöcs Géza akkor Svájcban élt, és éppen látogatásban volt Magyarországon. A beszélgetés anyagát a kilencvenes évek elején megkapta a nemrég feloszlott Teleki Intézet is.

¹⁴ Keszthelyi Gyulának, az akkori kolozsvári napilap, az *Igazság* főszerkesztőjének a fia. Akkor egyetemista volt. Rendszeresen írt az Ellenpontokba, nem utolsó sorban annak Allítólag rovatába.

eredetű információkra való utalásáról. Szöcs a letartóztatásunk hírével kapcsolatosan a beszélgetésünk során megjegyezte: „Én különben elkövettem azt a hibát, hogy bedőltem nekik.” Majd később: „...olyan pontosan hivatkoztak azokra, akik az ügyben benne voltak, hogy gondoltam, úgy látszik, valahogy elcsíptek benneteket, s ti még nem mártottatok be engem.” Gondolván, „...ki tudja meddig tart ki az ellenállásokat, nekem jobb, hogyha eltűnök, nehogy valamelyikőtök elszólja magát...” „S akkor léptem meg Kolozsvárról.” Vagyis szombatról vasárnapra virradó éjszaka. Következésképp a Nagyváradon tartott három házkutatás idején Szöcs Géza már nem volt elérhető a román állambiztonsági szervek számára. Az elmondottak azonban valószínűsítik, hogy a Szöcs kihallgatása valamilyen módon igazolta előttük a váradiakkal kapcsolatos feltételezéseiket, amelyek minden bizonnyal több szálon is befutó értesülésekre épültek. A velem szembeni viselkedésük azt sugallja, hogy ekkor állhatott össze egészszé bennük a kép.

Július óta figyelik a lakásunkat – mondta Sălăjan. Ez összevágott néhány észrevételünkkel. Mindenekelőtt azzal, hogy amikor a velünk egy épületben levő óvoda 1982-ben nyári szabadságra ment, valamiféle munkálatok kezdődtek fölöttünk, és mi gyanakodva figyeltük a kopácsolást.

Ha az utcáról beléptünk a kapun, jobbra emelkedett az evangélikus templom, balra pedig négy lakás sorakozott. A szemben levő épület bal felé eső alagsorában laktunk mi, a jobb oldalon, velünk átellenben pedig egy özvegyasszony. Fölöttünk voltak az óvoda helyiségei, hátrébb egy imaterem, amely fűthető volt, ezért télen abban tartották az istentiszteletet, valamint ide jártak egész évben az unitáriusok is. Az imaterem mellett volt az evangélikus tiszteletes irodája. Az egész terület az evangélikus egyház tulajdona volt; mi is nekik fizettük a házbért.

A fejünk feletti kopácsolás az óvoda felől jött, és arra gyanakodtunk, hogy lehallgató berendezést szereltek ott fel. Egyszer kölcsönkértem egy táskarádiót, amelyen ultrarövid hullámú adásokat is lehetett fogni, mert állítólag ez sípolni kezd, ha a lehallgató adójának a hullámhosszára állítjuk. Tekergettem, de nem sípolt sehol.

Ugyanazon a nyáron váratlanul beköltözött az imaterem melletti irodába Boda József unitárius pap. Elmondása szerint azért, mert bérbe adta a kolozsvári lakását. Addig soha nem zártuk a kaput. Most ő szinte ránk erőszakolta, hogy éjjelre be kell zárni, mert egyszer – mondta – gyanús alakokat látott ögyelegni az udvar egyik sarkában. Kapukulcsot csináltatott minden lakónak, ezért ha hozzánk későn jött valaki, be kellett zörgetnie a kapu melletti lakásba, hogy beengedjék.

Valamelyik reggel korai időben a feleségem egy gyűrött arcú, topis öltözetű férfit látott kijönni abból a részből, ahol az unitárius pap lakott. Mi meghökkenve találgattuk, hogy talán buzitánya jött létre az épületben.

Az Ellenpontok-ügyben történt kihallgatások lezajlása után Deák Ödön, az evangélikusok lelkésze, akivel mi jó kapcsolatban voltunk, elmondta, hogy '82 nyarán vagy kora őszen egy ízben több férfi vette körül, amikor be akart menni az irodájába, és számon kérték tőle, hogy mit keres ott. Szekusok voltak.

Lehet, hogy a kora reggel távozó is inkább szekus volt, mint homoszexuális, és az unitárius lelkész jelenléte csak fedezetül szolgált az ilyenek feltűnésmentes jövése-menése számára.

Nem lehet tudni, mennyi információt sikerült így összegyűjteniük, hiszen például az Ellenpontok Programjavaslatának¹⁵ a szövegét és a Memorandum¹⁶ nevünkkel való nyílt vállalásának kérdését is ott tárgyaltuk meg nálunk. És nem suttogtunk, hanem normális hangon beszélgettünk.

¹⁵ Pontos címe: Az Ellenpontok szerkesztőségének PROGRAMJAVASLATA a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében. In: *ELLENPONTOK* i. m. 318. o.

¹⁶ Pontos címe: MEMORANDUM a helsinki értekezlet megállapodásainak betartását ellenőrző madridi konferencia résztvevőire. In: *ELLENPONTOK* i. m. 316. o.

*Az Ellenpontok rövid története*¹⁷ című visszaemlékezésemben azt írtam, hogy a július eleji fokozott megfigyelésünk még nem lehetett kapcsolatban az Ellenpontokkal. Inkább az Ady Endre Irodalmi Kör utáni összejövetelekre, és általában a sok nálunk megforduló emberre gondoltam. (Boriska nénit, az egyik lakót – német asszony volt, de tudott magyarul is – aki a házkönyvet kezelte, egy rendőr vagy szekus a megelőző időben többször is megfenyegette, mert soknak találta az udvar nagy forgalmát.) Viszont ha tekintetbe vesszük, hogy Bollobás Enikő július elején Ara-Kovács Attilával és Szöcs Gézával megismerkedni érkezett Erdélybe, mert otthon, Magyarországon azt hallotta róluk, hogy ők szerkesztik az Ellenpontokat, akkor erről a román állambiztonság is kétségtelenül értesülhetett. Nem tudom, miért vettük mi annyira adottnak, hogy a szeku csak a Szabad Európa Rádió augusztus végi adásából halott először a szamizdatunkról? Ara-Kovács akkoriban szinte naponta benézett hozzánk. Lehet, hogy a megfigyelésünket elrendelő döntés éppen az Ellenpontokról szóló hírek miatt (is) született.

Jönnek a „fiúk”

Térjünk vissza a kihallgatásra. Sălăjan azt mondta, írjam le őszintén, mi történt, mit tudok az Ellenpontokról, és ő garantálja, hogy utána szépen hazamegyek, és semmi következménye nem lesz az esetnek, semmi bajom nem lesz miatta. Ezt többször is elmondta, mert én ragaszkodtam ahhoz, hogy nincs mit mondjak azon kívül, amit már elmondtam. Higgyek neki – mondta –; ő a gyermekei életére esküszik, hogy valóban semmi bajom nem lesz, ha elmondom, amit tudok.

Én az ilyen típusú esküvéseket meg átkozódásokat soha nem vettem komolyan, ezért – noha rossz érzéssel, és tettem emléke azóta is nyomaszt – a gyermekem életére esküdtem (akkor még csak Csaba fiam létezett, az első házasságomból), hogy én az igazat mondtam. „Aha, maga filozófus” – volt rá a reakciója.

Ezután stílust változtatott, mintegy bemutatva, hogy tud ő más is lenni. Ekkortájt mondta el, hogy van egy szkopolamin nevű injekciójuk, amelyet már a Gestapo is használt vallatáskor a nyelvek megoldására. Kikapcsolja az akaratot, így az ember nem képes semmit elhallgatni.

Elárulta, nekem, hogy őt a beosztottjai „dracu”-nak (ördögnek) nevezik, és az ezután mondott szövegei szerint valóban sátáni figurának tűnt, olyannyira, hogy kissé szorongva eltöprengtem: lám talán egy nem egészen normális figura kezébe kerültem. Közben az ember igyekszik éber lenni, benyomásait ellenőrizni, de azért eltelt némi idő, míg világossá lett előttem, hogy inkább egy (feltehetően sokszor begyakorolt) színházi előadás tanúja voltam. A felismerést az is késleltette, hogy látva „megátalkodottságomat”, dühödten megfenyegetett: kint van vagy tizenhét-tizennyolc ember, és mind csak arra vár, hogy nekem essen.

– Küldjem be a fiúkat? – kérdezte.

– Hát, ha akarja, küldje – mondtam neki.

Ekkor kiment. Én ott ültem, és vártam a „fiúkat”. Nem voltak kétségeim afelől, hogy ha parancsot kapnak rá, engem puhára vernek.

Egyszer nyílt az ajtó, a vérnyomásom a magasba szökött, de csak Sălăjan volt megint. Megkérdezte, nem gondoltam-e meg magam. – Nincs mit meggondolnom – mondtam neki.

Egy idő után bejött Dulama¹⁸ kapitány, akit már ismertem a házkutatásról. Erős léptekkel jött be a szoba közepe felé. Megkérdeztem tőle, azért jött-e, hogy verjen engem? Meghökkenve felhorkant, hogy: mit mondok én?

– Á, semmi – mondtam –, csak ostobaságokat beszélek.

Nemsokára bejött Raț Ioan¹⁹, és Dulama Ioan méltatlankodva idézte neki a kérdésemet. Mindketten haragosan néztek rám.

¹⁷ Lásd: ELLENPONTOK. i. m. 5. o. , illetve a <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=480> honlapcímen.

¹⁸ Értesüléseim szerint Ceaușescu bukása után Dulama Ioan Bukarestbe került, és a szekuritáte helyébe létesített Serviciul Român de Informații (SRI – Román Hírszerző Szolgálat) megbecsült tagja lett.

¹⁹ Róla nem sokkal az Ellenpontok-ügy után kiderült, hogy vészes fehérvérűségben szenved, elhagyta az állambiztonsági szervek szolgálatát, és az Înfrățirea (magyarul: testvériség) nevű nagyváradi gépgyárban kapott alkalmazást. Allítólag már régen halott.

Amikor megint egyedül maradtunk, akkor Dulama módszeresen szapulni kezdett engem. Ő lett az én fő verőemberem, és hamarosan kitapasztalhattam, hogyan készíti magát a verésre, hogyan hecceli magát egy magasabb indulati szintre. Később hallottam, hogy otthon is „gyakorol”: verte a feleségét és a gyermekeit is.

Egy ízben nem értettem, mit mond, és udvariasan visszakérdeztem. „Egy szemét vagy” – ismételte megvetően az előbbi mondatát. Én pedig szégyenkezve állapítottam meg: úgy kell nekem, magam provokálom ki a pótlólagos megalázásomat.

Amikor az idegi állapota elérte a verési szintet, akkor megütött. Én felkaptam a széket, és azzal védekeztem. A szekus parancsolóan ismételtette, hogy tegyem le a széket. Nem tettem le. Végül egy darabig kergetőztünk az én asztalom és a mellette levő körül. Ne szépítsek: ő kergetett engem. Ekkor már az volt a kívánsága, hogy üljek le a helyemre.

A lényeg az, hogy főleg a fejemre kaptam néhányat. Az egyik ütésétől hónapokig zúgott a bal fülem.

Már nem emlékszem pontosan, de lehet, hogy egy sor verés után neki is írtam egy „vallomást”. Ha igen, akkor ugyanazzal a szöveggel, mint az előbbieket.

Miután Dulama kiment, egy Radu nevű szekus következett. Ő a „jó szekusok” képviselőjében lépett fel, leült velem szemben az asztal másik oldalán, biztatott, hogy cigarettázzak nyugodtan, és puhított. Törvényszéki orvosnak mondta magát. Ő volt az, aki két nappal később be akarta nekem adni a szkopolamint. Most kissé részegnek látszott, és azt hiszem, ha nem tépte össze, talán ő is elment végül az előbbiekhez hasonló vallomással.

Aztán bejöttek egyszerre hárman, és megálltak a hátam mögött. Egyikük simogatni kezdte a fejemet. Én meg vártam, mikor változik hirtelen ütéssé a simogatás. De elmentek verekedés nélkül.

Bejött megint Dulama, és kezdődött köztünk újra a hercehurca. Végül meguntam, odamentem hozzá, megálltam közvetlen előtte, és azt mondtam: „Itt vagyok, tessék, üssön.” Ekkor nem ütött. Raţnak aztán ott előttem panaszolta el, hogy én mivel mentem hozzá.

Egyik bejövetele alkalmával Raţ hozzáfogott megint ordítani.

– Nézd meg – kiabálta Dulamának –, ez folyton úgy néz ránk, mintha ő hallgatna ki bennünket, nem pedig mi őt!

Ez már néhány verés után volt. Jobbnak láttam egy kicsit lejjebb csavarni a pillantásomat, hogy ne „provokáljam” őket.

Valószínű, hogy már ezen a napon elkezdődött az ismerőseimet, magyarországi kapcsolataimat firtató kérdezősködés, de ebből nem sok maradt meg az emlékezetemben, inkább a következő napokhoz kapcsolódik bennem. Valószínűleg nem alaptalanul, mert a szekusokat inkább az Ellenpontok érdekelték, a személyekre vonatkozó kérdések is főleg ehhez kapcsolódtak majd.

Egy Svédországban élő erdélyi ismerősöm, akit otthon zaklattak a szervek, azt mondta nekem egyszer: Mindegy az, hogy csak szóval bánt a szeku, vagy pedig vernek is, ugyanazt éli meg az ember mindkét esetben.

Ez bizony nagy tévedés. Amikor már ütnek is, egy teljesen más helyzet jön létre. A fájdalomnak az egészben semmi jelentősége nincs, de a fizikai kiszolgáltatottság megélése megalázóbb élmény, mint ha csak szóval bántanak. Amikor az ember először tapasztalja, ez olyan „élmény”, amely minden mást háttérbe szorít.

Közben néha Sălăjan is bejött, talán azért, hogy személyesen is felmérje a helyzet „alakulását”. Egy ízben megkérdezte: Mit szólnék, ha itt a szomszéd szobában meglátnám összetörve, véres húscafatként a feleségemet? (Azt a kifejezést használta, hogy harcea-parcea – olv.: hárcsá-párcsá –, ami azt is jelenti, hogy darabokra vágva.) Egészen furcsa: nem tudtam felháborodni, gyűlölni sem. Csak néztem a szekust, és valami néma és halálos iszonyat fogott el. Ez egy olyan határhelyzet, amelyben az ember már nem tudja, mi fog benne történni.

A feleségem akkor huszonnégy éves volt. Egy szép büszke, tiszta lélek. Nagyon jól tudta, mit vállal, amikor az Ellenpontok munkatársa lett. Valójában ő volt az egyedüli nő közöttünk. Nemcsak a szerkesztés ügyeibe folyt be, hanem részt vett a sokszorosításban is, sőt neve ott szerepel az *Ellenpontok* című kötetben a feloldott nevek között az egyik háromszemélyes

beszélgetés szövege alatt, ugyanakkor része volt a Programjavaslat végső szövegének a kialakításában is. Vajon miféle lelki torzulása készítette Ara-Kovács Attilát arra, hogy utólag mindent megtegyen az '56-os hőssel azonos nevű mai Tóth Ilona szamizdatos szerepének homályba borításáért?²⁰

„Vallok” – kétszer is

Jóval éjfél után lehattunk már. Az eddigi vallatás alapján az volt a határozott érzésem, hogy olyan információkkal bírnak, amelyeknek bevallásáig nem fognak békén hagyni bennünket. Azt hiába szorgalmaztam – ismételten –, hogy ha van terhelő bizonyítékuk, akkor állítsanak bíróság elé, de ha nincs, akkor hagyjanak békén, mert nem csináltam semmit.

Közben elmondták, hogy Ara-Kovács Attila is, Kertészék is benn vannak, és Szöcs Gézát is említették. Kertész Lóránt és Éva a Szöcs vendégül látása, Kertész Attila pedig az Ara-Kováccsal való barátsága miatt lett gyanús, de mi, többiek tényleg az Ellenpontok gárdájához tartoztunk. Úgy éreztem, adnom kell nekik valamit, amin rágódhatnak, és a reakcióikból esetleg magam is további információkhoz vagy legalább sejtésekhez juthatok.

Bejelentettem, hogy elmondom, amit tudok az Ellenpontokról. Ilyenkor mindig nagy lesz a béke, nyugalom árasztja el a rohadt irodát, és az ember lelke pihen egy kicsit. A szekusok higgadtan jönnek-mennek, vagy hallgatják a történetemet. Közben hol az egyik, hol a másik újra és újra rákérdez valamire, vagy visszakérdez a már elmondott részletekre.

Elmondtam, hogy az Ellenpontok első három száma bizony járt nálam, és én el is olvastam azokat. Egy magyarországi ismerősöm hozta, mutatta nekem mint érdekességet, és végül itt hagyta nálam. Megkérdezték, ki volt az illető. Mondom, Ferinek hívják, de a vezetéknevére nem emlékszem pontosan. Szekeresnek vagy Kerekesnek hívják.

Mondhattam volna csak az egyik nevet, úgysem ismertem ilyet, de nem akartam, hogy egy esetleg egyező nevű magyar állampolgárnak kellemetlensége legyen majd a határon.

Arra a kérdésre, hogy hol készült, azt mondtam: Feri szerint Erdélyben. De érdekes, hogy nem Erdély felől, hanem Magyarországról érkezett.

Ez egy kompromisszum volt részemről. Ara-Kovács Attila és Szöcs Géza azt szorgalmazták, hogy tereljük a gyanút Magyarországra, tegyünk úgy, mintha ott készülne. Én ezzel nem értettem egyet, és egy ilyen hibrid megoldáshoz folyamodtam.

– Mi lett aztán a lap példányaival?

– Amikor Pap Béla nevű kolozsvári ismerősünk az őszi szalontai Arany János ünnepek idején erre járt, és elmesélte, hogy az állambiztonság kihallgatta, az Ellenpontokról faggatván őt, én megijedtem, és elégettem a folyóiratokat.

Itt egy valós eseményt kevertem szándékosan a történetbe, mert – mint a politikából és az ideologizált történelemből megtanulhatjuk – egy igaz vonatkozás hitelesebbé szokta tenni a valótlant állításokat. Egyébként Pap Béla (ma Magyarországon él) valójában nem tudott semmit az Ellenpontokról; főleg a szekutól hallott róla.

Megkérdezték, kinek mutattam meg a lapot. A vallomásom első változatában azt mondtam, hogy senkinek nem mutattam az Ellenpontokat.

– A feleségem látta-e?

Ez egy nehéz kérdés volt számomra, mert úgy véltem, hogy közismerten jó kapcsolatunk kétségessé tette volna a szekusok előtt, ha határozottan tagadom. Hiszen Ilonával életünk minden mozzanata teljesen közös volt, és – kétségtelen naivitásból – úgy képzeltem, ezt más is úgy látja, mint mi magunk. Ezért azt válaszoltam: láthatta az Ellenpontok példányaait a fiókban, ahova tettem őket, és talán ő is belenézett.

A nyugalmat hamarosan a szekusok újabb agresszív magatartása váltotta fel. Valószínűleg ekkor mondtam először nekik (még megtörtént vagy kétszer), hogy én nem bírom a verést, ezért inkább mondják meg, mit írjak. Leírom azt, amit mondanak. Kíváncsi voltam, van-e

²⁰ Érdekes, hogy mind Ara-Kovács Attila, mind pedig Szöcs Géza a nyolcvanas évek második felében (külön-külön) szervezett amerikai előadókörútjukon elfelejtették megemlíteni, hogy rajtuk kívül másoknak is volt szerepe az Ellenpontokban. Ezt montreali ismerőseinktől hallottuk, amikor a családommal ott majd egy évig kanadai bevándorlók voltunk.

valami határozott céljuk velünk. Ha ők diktálják a vallomásumat, akkor abból ez kiderülhetett volna. Nyilván nem írtam volna azt, amit ők akarnak.

– Csak az igazat írjam le – mondták –, ők arra kíváncsiak.

Mindinkább úgy éreztem, hogy ha azt akarom, hogy hihető legyen, Ara-Kovácsot nem hagyhatom ki a vallomásomból. Szinte naponta ott volt nálunk, nehezen elképzelhető, hogy egy ilyen anyagot ne mutattam volna meg neki.

Végül a szöveget úgy módosítottam, hogy Ara-Kovács elolvasta a lapot, majd mikor én el akartam tüntetni, még elkérte, s aztán ő semmisítette meg, de nem tudom, hogyan.

Ebbe a nyilatkozatba már nem került be, hogy talán a feleségem is látta a folyóiratot. Úgy emlékszem, már világosodott, és András őrnagy ült velem szemben az asztal másik oldalán. Amikor arra került szó, hogy Ilona talán belenézett az Ellenpontokba, András kiabálni kezdett: „Mit keveri bele a feleségét?!”

Az éppen készülő szövegben és minden ezután következőben ezért sehol nem említettem, illetve tagadtam a feleségem Ellenpontokkal való bármiféle kapcsolatát. Örömmel vettem akkor tudomásul, hogy úgy tűnik, a szeku nem akarja őt is feltenni a vádlottak listájára. Bizonyos nem lehettem semmiben, mégis megnyugtató reménység töltött el az ő lehetséges sorsát illetően.

Kétségtelenül ugyancsak megnyugtató céljából ugyanezen reggelen azt kérdezte András őrnagy: – Hát nem vette észre, Tóth úr, hogy az utóbbi tizenöt évben Romániában nem volt politikai per?

– Akkor már éppen ideje, hogy legyen – válaszoltam.

Nemigen hittem a kérdése sugallatának. El voltam készülve arra, hogy pert rendeznek nekünk, és börtönbe csuknak minket. A leginkább az serkentett a tagadásra, hogy én ne legyek ennek az elősegítője. Mivel a vallatás végeredményéről nem voltak illúzióim, ha csak magamról lett volna szó, nem igyekeztem volna oly nagyon kitartani.

Mivel Ara-Kovács Attila nem akarta elismerni a „vallomásom” szerint tőlem kapott Ellenpontok-számokkal kapcsolatos szerepét, András őrnagy szembesített bennünket egymással. Egy másik terembe vittek, ahol engem leültettek az ajtó mellé egy asztalhoz, miközben Ara-Kovács az ablaknál ült. Háttal voltunk egymásnak (vagyis ez inkább *hátasítás* volt szembesítés helyett), és tilos volt megfordulnunk, nehogy „titkos jeleket” váltsunk. Ekkor én elmondtam, a lehető legrészletesebben és -érthetőbben a vallomásom tartalmát. Ara-Kovács fáradtan és kicsit megtört hangon azt válaszolta, hogy ez hazugság, az egész nem igaz.

Utólag bevallottam neki: én még soha annyira nem csodáltam őt, mint ebben a pillanatban, hogy annyi verés után még mindig így tartja magát.

Csak egy hét múlva tudtam meg, hogy őt nem ütötték. Akkori és néhányszor még később is megismételt elmondása szerint azzal gyötörték, hogy levétették vele a szemüvegét, időnként nem engedték vécére, nem kapott enni, és néha a szakállát húzogatták szálánként.²¹

Később többször is felemlgetett egy délutánt, amikor Raț ott ült a közelében, és egy szexlapot nézegetett, amelyet tőle zsákmányoltak a házkutatás során. Kint szép idő volt, a napsugarak elárasztották a szobát. Békés volt minden, és olyan *kellemes* volt az egésznek a hangulata – mondta Ara-Kovács. Ezt az élményleírást hitetlenkedve hallgattam minden alkalommal, különösen, hogy ilyenkor szinte nosztalgikus ellágyulás ömlött el az arcán.

Némileg hasonló élményem ugyan nekem is volt egyszer, amikor András őrnagy az Ara-Kovács írásai miatt rendelt be hozzájuk, amelyekből – mint már említettem – több helyen is rejtegettünk a lakásunkban. Szép kora tavaszi idő volt, figyeltem a merőlegesen elforduló

²¹ Ezt megerősítette a *Budapesti beszélgetésben* (1986) is: „Nem vertek, de nem aludtam abszolút.” Az ún. rendszerfordulat utánra kibővült az emlékezete: „Eleinte engem nem vertek, de később pofozkodásokra, haj- és szakállcibálásokra is sor került.” (lásd: Ellenpontok – Bojár Iván András beszélgetése Ara-Kovács Attilával. In: *Magyar Narancs* 1992. november 12. 5. o.) A kilencvenes évek végére az általa eleinte meg sem történtnek nyilvánított vele szembeni durváskodásról már egészen határozottan beszélt, és azt az Ellenpontok példányainak a Keszthelyinél való megtalálásához kapcsolta: „Az óvatos kérdezősködés helyett hirtelen pofozni kezdtek, tépték a szakállamat, hajamat...” Lásd Ara-Kovács Attila: A rinocérosz éve, In: *Beszélő*, 1999. február. 91. o.

épületszárny ereszén lármázó verebeket, és a közvetlen kérdéseken túl hosszú ideig nem reagáltam az András szövegelésére, inkább próbáltam belőle megfejteni a szándékukat. Béke volt, különösen, hogy nem volt tétje számomra az egész találkozóznak. De hogy kellemes lett volna?! Lehetett „kellemes” egy másodperc is a szekun?

Az éjszaka vége

Miután Ara-Kovácsról visszavitték az „én szobámba”, nemsokára valaki behozott egy zacskót vagy két kiflivel. Valami volt még mellette, de hogy mi, arra nem emlékszem. Csak egy fél kiflit ettem meg, azt is eltelve a szekusok ajándéka iránti utálattal.

Nemsokára valamelyikük nagy örömmel újságolta, hogy Kolozsváron Keszthelyi Andrást elkapták a táskájában egy rakás Ellenpontokkal. Egyáltalán nem tűnt hihetetlennek, de én sehogy nem reagáltam rá, mert engem „nem érintett”. Keszthelyi járt ugyan Nagyváradon áprilisban, tudtam is róla, de én nem találkoztam vele. (A feleségem szerint találkoztunk akkor, de én nem hiszem, mert a szekusok faggatásakor ez a tény csak fel kellett volna idéződjön – legalább a magam számára.) A Keszthelyinél talált szamizdatokról – mint később kiderült, a táskájában rejlő kollekciónak a hetes és a nyolcas számokból állt – magának Keszthelyinek, valamint Ara-Kovácsnak kellett valamilyen magyarázatot adnia.

Valamikor az éjszaka folyamán megkérdeztem, hol van a feleségem, de megnyugtattak, hogy már tízkor hazaengedték. Hazudtak. Csak éjfélkor engedték el. Addig ott tartották a fogadószobában, ahova a sógornőmmel hármunkat először vezettek. Miután engem átvittek Kisshez, mint már jeleztem, egyik szekus a másiknak adta a kilincset náluk, de inkább csak jöttek-mentek. Tíz felé, akkortájt, amikor engem felvittek Sălăjanhoz, a feleségem szólt András őrnagynak, hogy ha nem engedik el idejében, Anikó lekési az utolsó buszt a hegyre, és nem tud hazamenni. Elmehetett.

Azután kezdődött a feleségem faggatása. Kiss őrnagy Varga Gáborra, az Ady-kör egyik oszlopos tagjára, de különösen Molnár János tamáshidai lelkészre volt kíváncsi, aki szintén a kör vezetői közé tartozott. Dulama az Ellenpontokról érdeklődött tőle, de mivel Ilona következetesen nem tudott róla semmit, egy ízben a szekus feltehetőleg csak azért nem ütötte őt meg (már érezhetően készült), mert közben belépett Raț őrnagy. Ez utóbbit viszont a Szőcs Géza, Bollobás Enikő és Ara-Kovács Attila november elsején nálunk tett látogatásának részletei érdekelték, és a kihallgatásán erre fordítottak végül a legtöbb időt. Ilona következetesen úgy írta a nyilatkozatát (illetve nyilatkozatait, mert amint egy elkészült, összetépték), hogy ő és én általában sohasem voltunk egyszerre benn a társasággal, mert vagy teát főzött többször is, vagy pedig gyakorta és felváltva mentünk ki a nyulakat etetni. (Nyulakat tenyésztettünk házi használatra, mert húst nem lehetett kapni.) Még rendes írószerszámot sem adtak neki, egy tintaceruzát kértek kölcsön a kapus zsarutól. Raț kiesve megjátszott kultúrlény szerepéből, csúnyán káromkodott a sok nyületetés említése miatt. Ilona leírása szerint míg Szőcs Gézáék nálunk voltak, a főbb beszédtema az irodalom, az Ady-kör, a halottak napja volt.²² (Egyébként ezen a napon javasolta Bollobás Enikő, hogy Ara-Kovács, Szőcs, és én vállaljuk névvel a világ előtt az Ellenpontok Memorandumát. Ilona is egyetértett vele, de Ara-Kovács nem. Így a vállalás elmaradt. Ekkor egyeztünk meg viszont, hogy ha úgy adódik, hárman vállaljuk magunkra az állambiztonsági szervek előtt a földalatti folyóiratunkat. Ugyanezen a napon mentem el Ara-Kovács Attilához, szedtem le az Ellenpontok készítésére használt írógép karjait, hazatérve leolvastottam róluk a betűket, és míg másnap reggel végiggyalogoltam a Körös partján az iskolába, ahol tanítottam, apránként mindent behajítottam a folyóba.)

Éjfélkor tehát Ilonát hazaengedték, azzal a meghagyással, hogy másnap reggel jelenjen meg újra. A Fő utcán egy strapált öltözetű idősebb alak szegődött a nyomába, akihez a Bémer térnél (a színház előtt) egy másik is csatlakozott. A feleségemet a két pasas és a tőlük való

²² Egyszer engem is kérdeztek erről a találkozósról, és én is hasonló beszédtemákat említettem. Bollobás Enikőt én akkor ismertem meg, és – rossz lévén a névmemóriám – nekem tényleg még a keresztnéve sem jutott az eszembe. A szekusok mondták meg nekem, ki ő.

félelem hazáig kísérte, hiszen nem lehetett tudni, hogy a követőkből mi telik ki, és mivel vannak megbízva.

A kapunk zárva volt, kapukulcsot elfelejtettünk magunkkal vinni. A kerítés alsó része téglából volt, a fölött magasra nyúló vasrács. Most, huszonöt év múlva elmondta: úgy érezte, ha hátranéz a követőire, nem lesz képes átmászni a kerítésen. Hogy meg tudja tenni, ki kellett zárnia gondolatából azokat, akiket megbíztak a kíséretével.

Ilona kemény ember, amikor kell. Irigylésre méltó módon feltalálja magát kritikus helyzetekben. Ennek az együtt töltött harminc év folyamán sokszor voltam tanúja. A feszültség elmúltá után jön a visszahatás. Most, míg e sorokat írom, vallotta be, hogy amikor beért a lakásunkba, ordításszerű zokogás vett rajta erőt. Engem féltett, és az én nevemet kiabálta. Szerette volna elhallgattatni magát, mert tudta, hogy a szeku „hallgatódzik”. De nem tudott mást tenni, mint vállalni azt, hogy hallják őt ezek a hitvány emberek.

Másnap reggel nyolcra hívták vissza. A lelkére kötötték, hogy nehogy eltűnjön. Ilona nem értette, hogy jut eszükbe ilyet mondani. Hogy képzelik ezek, hogy ő lelép, miközben én a szekun vagyok?

Reggel korábban indult a szervekhez, és kétszer végigsétálta a Fő utcát, hátha talál ismerőst, hogy elvigye az esemény hírének azoknak, akiket illet, hogy azok óvatosabbak legyenek, és tüntessenek el minden olyasmit, ami őket kompromittálhatja. Nem találkozott senkivel. Végül éppen a szeku előtt összefutott Király Ernő ügyvéd ismerősünkkel, aki éppen dolgozni ment. Ilona mondta neki, hogy „...jobb, hogyha nem beszélgetünk itt. Én itt most be fogok menni.”²³ Ernő elköszönt, és nyilvánvalóan megértette, mi a helyzet.

A feleségem vásárolta akkor reggel azokat a kifliket, és én jóízűen megettem volna, ha nem csak úgy odateszik elibem minden magyarázat nélkül. Akkor meghallottam Ilona hangját a folyosón, és hatalmas düh fogott el a szekusok ellen, mert azt hittem, hazudták, hogy hazaengedték, és valójában ő is egész éjszaka itt volt az épületben. Ekkor tört fel bennem az a gondolat, amelyet addig igyekeztem elnyomni: hogy talán őt is verték az éjszaka.

Akkor egy ideig a Rať szobájába vitték, ahol András őrnagy, aki őt következetesen „édes Ilonkának” szólította (biztosan úgy vélte, hogy idősebb lévén, életkora erre feljogosítja) megjátszotta neki a boldogot: „Édes Ilonka, ez a léggömb kipukkant. Keszthelyi Andrást Kolozsváron elkapták több mint húsz Ellenpontokkal a táskájában.” (Ara-Kovácsnak, akit csak este engedtek haza, ezt csak délután adta elő valaki nagy térdveregetéssel.) Közben elébe tette a nyilatkozatomat, amelyben róla azt írtam, hogy nem tud semmit az Ellenpontokról.

A feleségemet és engem délelőtt tíz óra felé engedtek haza. Őt többet abban az évben nem hívták be, csak a következő esztendőben (velem egy időben) két „ellenőrző” beszélgetésre, valamint akkor, amikor úgymond lezárták az ügyet.

Most röviden elmondtuk egymásnak az élményeinket, és beültünk a Japport cukrászda melletti bárba meginni egy konyakot. Nagy szükségünk volt rá.

Aznap nyilván már nem mentem tanítani. Otthon lefeküdtem, hiszen két nap, két éjjel nem aludtam semmit.

Bilincsen

Másnap elmentem az iskolába. A városháza előtt a rendőr hosszan megnézett, mielőtt felszálltam volna a villamosra. Biztosan követtek is. Megvetésből soha nem figyeltem, ki lehet az. Pedig még heteken át kísérték bennünket. Ilona éles szemmel hamar észrevette, kit állítottak rá. Egy politikai börtönt viselt ismerősünk a feleségem fiatal kora tapasztalatlanságának tulajdonította, hogy gúnyolódni is tudott rajta. Pedig ez a vélemény a bátorságot nézte a veszély belátásának a hiányaként.

Ilyen órákat még soha nem tartottam, mint azon a napon. A tanításom abból állt, hogy a leckét hangosan felolvastattam a diákjaimmal. Néha rövid magyarázatot fűztem a szöveghez. Nem tudom, mi látszott az arcomon vagy a magatartásomon, de valamennyi osztályban csend volt, szinte „önmagától” rend és fegyelem uralkodott. A szünetekben a kollégáim aggódtak

²³ Idézet a *Budapesti beszélgetés*ből.

értem, mondván, betegnek nézek ki. Valóban nem érzem jól magam – feleltem. Azt tanácsolták, menjek orvoshoz. – Az lesz a vége – mondtam.

Előző nap azzal bocsátottak haza, hogy ma, azaz kedden délután négyre újból legyen náluk. Dél tájban telefonhoz hívtak a titkárságra. Egy szekus volt, aki közölte, hogy nem négyre, hanem már kettőre várnak.

Az utolsó órámról eljöttem, hogy hazaugorjak, és értesítsem a feleségemet a változásról. Aztán besétáltam a szervekhez. Bizony nem könnyű úgy menni valahova, hogy tudod: ott verni fognak.

Azzal kezdték, hogy két nyilatkozatot tettek elém.

Az egyik Nagy Béláé volt, a hajdani újságíróé, akit a válása miatt kitétek a Fáklya napilaptól, és évekig a mozivállalatnál dolgozott. Szekuügyeink idején már a színház irodalmi titkára volt, ugyanis 1982 augusztusában Bölöni Sándor, az előző titkár öngyilkos lett, és Nagy Béla nyerte meg a posztját. (Ceașescu bukása után rövid ideig az RMDSZ²⁴ Bihar megyei elnöke lett.) Nyilatkozatában elmondta, hogy négy Ellenpontok számot kapott tőlem kölcsön. Azt írta, hogy a feleségem is jelen volt, amikor a szamizdatot átadtam neki.

Nagy Bélával valamikor szorosabb volt a kapcsolatunk, de aztán évente egyszer-kétszer ha láttuk egymást. Előző év nyarán, 1981-ben Magyarországon járt, és megismerkedett az ottani szamizdat-irodalommal. Ez nagy hatással volt rá, és visszatérte után a közös ismerősöket összegyűjtve, a mi lakásunkban előadást tartott a tapasztalatairól. Ha ezt nem teszi, nem jutott volna eszembe, hogy '82-ben, valamikor július táján kölcsönadjam neki az Ellenpontok addig elkészült számait.

A másik nyilatkozatot Varga Gábor írta, az Ady-kör vezetőinek egyike, aki később Nagy Béla lemondása után Bihar megyei RMDSZ-elnök lett, e sorok írásakor pedig (már hosszú évek óta) az Országos Szabadalmi és Védjegy hivatal vezérigazgatója, illetve elnöke. Ő azt vallotta be, hogy egy alkalommal, amikor a kisfiával jött hozzánk, kimentünk hátra a nyúlketrecekhez, és ott elmondtam neki, hogy láttam az Ellenpontok egy számát.

Különös, hogy hogyan jutottak el a szekusok éppen Nagy Bélához, akivel alig találkoztunk, és igyekeztem megértően viszonyulni ahhoz, hogy le kellett írnia az esetet, de vajon muszáj volt-e neki azt állítania, hogy a feleségem is jelen volt az átadásnál? Az ember rendes körülmények között legalábbis azt mondja erről, hogy nem emlékszik rá. Nagy Bélával egyszer találkoztam azóta, néhány héttel vagy hónappal a vallatásom után. A Fő utcán pár méterre mentünk el egymástól, és biztosan köszöntünk is egymásnak. De én a helyében odamentem volna a másikhoz, hogy legalább néhány szóval tisztázzuk az ügyet.

Fogalmam sincs, Varga Gábort mi készítette erre a nyilatkozatra. Többször találkoztunk aztán, de nemigen került szóba közöttünk. Akkor még úgy hittem, hogy jó barátok vagyunk, és talán ezért sem kérdeztem rá.

Mindenesetre, ha én előzőleg tovább veretem magam, és nem vallom be, hogy ismerem az Ellenpontokat, ez a két nyilatkozat csúnyán rámcáfolt volna. Persze le is tagadhattam volna az egészet, de ez mint elméleti lehetőség csak most, e sorok írásakor jutott eszembe. Mert akkor szinte természetesnek tűnt, hogy igen, átírom az előző nyilatkozatomat, kiegészítve, hogy Nagy Bélának is odaadtam az Ellenpontokat, ráadásul nem hármát, mint tegnap bevallottam, hanem négyet, és – noha az esetre, a leírt körülményekre már akkor sem emlékeztem – valóban, Vargának is említettem, hogy olvastam ezt a lapot. (De másnak aztán többet senkinek.)

A szekusok kérdezték, miért mondtam három számot, ha négy volt? Mondom: ez automatikusan jött így, mert a Szabad Európa Rádió annyiról beszélt.

Aztán jött – egyelőre – a faggatás. Ki ez a Szekeres-Kerekes, hol ismerkedtem meg vele? Igyekeztem gyorsan kiagyalni: egyetemista, és hasonzorúek között találkoztam vele az Oktogon egyik talponállójában. (Hogy magamban személyhez tudjam kötni, képzeletben az esztergomi Szilágyi Ferenc ismerősömet igyekeztem hozzá felidézni.) – Miféle egyetemistákkal? Kik voltak azok? – Mondom: nem emlékszem a nevükre. – Milyen ávosokat ismerek én Magyarországon? – kérdezte egyikük. – Mibe akarnak maguk itt engem

²⁴ Romániai Magyar Demokrata Szövetség

belekeverni? – tiltakoztam. – Na megijedtem, ugye! (Nagyon szerették, amikor „ijedségen kaphattak”). – Kihez jártam én Magyarországra? – Mondom: a nagynénémhez. – Neve, lakcíme, foglalkozása – csapott rám Sălăjan. – Meghalt három esztendeje – mondtam. (Ez volt az igazság.) Sălăjan dühösen röhögött: – Az egyiknek a nevét nem tudja, a másik meghalt.

Az egésznek a lényege: nem hitték, amit mondtam. Újra és újra visszakérdeztek minden apró részletre ezen a napon is és a következőn is. Rajtam látszik, amikor hazudok – mondták. (Az a gyanúm, hogy ebben van igazság.)

Közben másokról is faggattak, de senkiről semmi „érdemlegeset” nem tudtam mondani. Többször kezdték úgy, hogy soroljam fel, kik a barátaim. Erre mindig azt válaszoltam, hogy barátaim nincsenek, csak jó ismerőseim. Volt, aki utóbb megsértődött, mikor ezt elmondtam neki, mert úgy fogta fel, hogy nem vállaltam a barátságunkat. A szekusok előtt kellett volna vállalnom? De hát azoknak mi közük hozzá? Ráadásul így, sötét árnyékkal befeketítve őket, esetleg csak növekedett volna a szervek irántuk való érdeklődése.

Sértődés lett abból is, hogy mikor egyszer megkérdezték, szerintem a sajtó miért nem közli Molnár János írásait, azt válaszoltam: hiányos esztétikai értékük miatt. Vajon azt kellett volna inkább mondanom, hogy politikai tartalmuk teszi őket közölhetetlenné („a szocialista sajtóban”)? Hiszen ez félig-meddig szinte feljelentés lett volna!

Egy ízben Sălăjan megkérdezte, tudok-e németül? Mondtam: egy keveset. – Tudom-e, hogy mondják ezen a nyelven a menyasszonynak? Nem jutott eszembe. – Az arának?! – Nem tudtam. – Hát Braut. Mondom: tényleg. Ara-Kovácsnak volt ez a fedőneve, amikor Keszthelyi Andrással telefonon beszélgettek. Áruljam el – biztatott –, hogy nekem mi volt a fedőnevem.

Felmérgelődtem, hogy összeesküvéssel akarnak bennünket vádolni, és dühösen megkérdeztem: Mit akarnak most rámfogni?

Fărcaş szekus kapitány is ott ült a közelben, és felvillant a szeme: Megijedt, ugye, megijedt!

Később tudtam meg, hogy az én nevem Pozsonyi volt az említett beszélgetésekben. Csak erről az ostoba játékról a beszélgetők elfelejtettek engem is értesíteni. Biztosan lefújtam volna.

Egyébként nem lenne érdektelen tudni, hogy ezek az éjjeli beszélgetések miről szóltak, és mennyi „hasznos” információval szolgáltak a szekunak. Különösen, hogy láttam Ara-Kovács Attilát nem egyszer „kospirálni”, és ilyenkor mindig messziről lerítt róla, hogy ő most kospirál.

Mindhárom napon, de főleg kedden és szerdán hosszú szüneteket is tartottak. Ilyenkor egyedül ültem a teremben, és töprengtem, mit tudhatnak, vajon mire készülnek éppen, és hogyan készüljek fel a folytatásra. Néha az is eszembe jutott, hogy vajon az asztalban, amelynél ülök nincs-e engem káros sugarakkal bombázó röntgenkészülék, amelyet akkor kapcsolnak be, amikor ők kimennek. Tudtommal történt ilyen, de esetemben nemigen alkalmazták, hiszen később még három szép egészséges gyermekem született.

Talán ezen a napon történt, hogy Sălăjan azzal fenyegetett: levisznek engem a pincébe (románul: beci: olvasd: becs; ez földalatti börtönt is jelent), amely fel van szerelve minden megfelelővel ahhoz, hogy „megkezeljenek”.

Végül nem vittek le, hanem majd – mikor éppen egyedül voltam – bejött együtt Raţ és Dulama. Ez utóbbi egy gumibotot vett ki a szekrényből, a másik pedig egy már előző nap is szemlére kitétt bilincset vett el a szemben levő asztalról, és hátrabilincselte a kezemet. Oda küldtek-ráncigáltak arccal a két ablak közötti falhoz, és nekem estek. Dulama a bottal, Raţ kézzel-lábbal. A hajamat tépte, és rugdosott. Kétségtelenül szeretett volna hátulról ágyékon rúgni, de ahhoz, hogy ez sikerüljön, terpeszben kellett volna állanom. Már sötét volt kinn, és – feltehetőleg a lélektani hatás kedvéért – időközönként leoltották a szobában a villanyt.

Takács Ferenc László, akinek ’56 kapcsán bőséges tapasztalatai voltak arról, milyen az, amikor az ember csupasz talpát módszeresen ütlegelik, már régebben azt tanácsolta, hogy az

ember ne szégyellje ilyenkor kiereszteni a hangját, hanem ordítson. Könnyebb így elviselni a verést. Az előző éjszaka nem tudtam hangot kiadni; most elhatároztam, hogy fogok. Ordítottam, mint a sakál, már az érintésükre is. A kiabálásomba önkénytelenül, mintegy segélykérésként Isten nevét is belefűztem. (Utólag meg is kérdezték, hogy vallásos vagyok-e.²⁵)

Utóbb sajnáltam, hogy akkor hagytam magam ebbe belelovalni. Ma ép öntudattal csak a düh vagy harag kitöréseinek engednék hangot. Még ha jobban vernének is érte.

Mivel az ablakok az utcára nyíltak, zavarta őket, hogy a hangomat esetleg meghallják a járókelők, ezért átvittek egy udvarra nyíló ablakú kis terembe, abba, amelyben hajdanán András őrnaggyal tárgyaltunk Ara-Kovács írásairól. Ott – talán, mert szűkebb volt a hely – alábbhagyott a szorgalmuk. Dulama a talpamat is ütötte. Le akarta vétetni a cipőmet, mert vastagtalpú volt, és gyakorlatilag teljesen megvédett az ütések hatásától (ettől függetlenül én ekkor is ordítottam), de Rať intett neki, és mondta is, hogy azt nem. Félttem, hogy szétverik, mert az volt az egyetlen pár cipőm.

Aztán leszedték rólam a bilincset. Közben is ordítottam. Nem tudom, melyik vette le, de mutatta a másíknak a vékony csontjaimat: – Te jó Isten, ennek a csuklója pont olyan, mint a bilincs nyílása, azért bírta olyan sokáig.

Még egy jó darabig a falhoz állítottak, ahol egy térképben gyönyörködhettem. Ekkor Dulama a tenyeremre is rácsapott, és aggódva szemlélte, hogyan kékül és dagad meg a helye. Ebből tudhattam, hogy azért a látszatot igyekeznek megőrizni, és inkább csak ott ütnek, ahol a ruha eltakart. Közben bejött valamiért András. Nem nézett rám, és komor volt az arca. Értelmezze ezt ki-ki kedve szerint: dühös volt rám, vagy bántotta, ami velem történik. Én nem tudtam rájönni. Lehet, túl sok emberséget vagyok hajlamos feltételezni róla.

Biztattak, írjak új nyilatkozatot. Mondtam, hogy csak azt írhatom, amit a délután.

Végül bevittek Ara-Kovács Attilához, aki már „bevallotta”, hogy három Ellenpontok számot kapott tőlem, majd azokat összetépte, és a Körösbe dobta, de a negyediket – mondták – sehog sem akarta elismerni. Én nagyon sajnáltam őt, hogy kiverték belőle a beismerést, és most még a negyedikért is verni fogják. Azt hiszem, elcsuklott a hangom, amikor kértem, emlékezzen vissza, négy volt, nem három. „Hiszen amennyi nálam volt, azt mind odaadtam neked.” Ara-Kovács utólag azzal piszkált, hogy sírósan mondtam neki. Igaza volt: nem kell túlzásba vinni az együttérzést. Különösen, ha arra a tévedésre építjük, hogy őt legalább úgy verik, mint engem.

Ezután – éjfél felé lehetett – hazaengedtek. Nem tudom, hogy kísértek-e, mert nem figyeltem. Átmásztam a kerítésen, és amikor a feleségem a lakásba beengedett, míg mentünk le a lépcsőn, lényegében örömmel azt mondtam neki: „a verést is meg lehet szokni”. Ezen azt értettem, hogy mivel a verés már nem újdonság, nincs olyan nagy hatással rám, mint előző nap, ezért engem ezzel nem lehet rávenni, hogy bármit is bevalljak.

Bizony sokszor nehéz két embernek ugyanazt érteni egy kijelentésen. Ilona a *Budapesti beszélgetés*ben azt mondta erről a pillanatról: „Én addig azt hittem, hogy csak a könyvekben van olyan, hogy az ember elájul (...) De akkor tényleg úgy volt, hogy ott álltunk fenn a lépcső tetején, Karcsi átfogott és akkor súgta, s egyszerre éreztem, hogy szépen mind a ketten lezuhanunk a lépcsőn.”

Nehéz megmagyarázni a két felfogás közötti különbséget. Én győzelemnek éreztem azt, hogy aznap lényegében kikerültem a fizikai erőszak befolyásoló hatása alól. (Persze a kitartó igazi kínzás megint csak új helyzetet idézhetett volna elő.) Ilona viszont az emberi méltóság kényszerű visszavonulását látta benne. Ahogy e mondatok írása közben fogalmazta: kétely támadhat bennünk, hogy van-e valami, ami megéri tudatosan vállalni az ilyen mérvű megaláztatást, amit érzése szerint én szenvedtem akkor el.

Bent a lakásban nem sokat beszélgettünk, mert világos volt, hogy lehallgatnak. Egy papírra azt írtam, hogy előbb-utóbb kiderül, kik készítették az Ellenpontokat. Ha Ara-

²⁵ Akkor még nem voltam igazán vallásos. A szeküügyek idején – nyilván a nyugodt pillanatokban és otthon – azért már imádkoztam. Ez abból állt, hogy azt kértem Istentől: legyen meg az Ő akarata. Ez olyasmire is kiterjedt, amire példát előzőleg is hallottunk: valakinek kihallgatás közben megütötték a máját, és nemsokára belehalt.

Kovácsot és Szócsöt csak annyira verik is, mint engem (akkori képzeitem szerint velük még durvábban bánhattak a szekusok, mint velem), ne én legyek az, aki elsőnek megtörik, és kőp.

A testem tele volt a gumibot nyomának kék csíkjával. Majd amikor a feleségem fölé hajoltam, a kitépett hajam csomókban hullt az arcába.

Szkopolamin?

Másnap, szerdán pedagógiai körünk volt. Ez azt jelenti, hogy az azonos szakú tanárok összegyűlnek valamelyik iskolában, egy közülük mintaórát tart, majd azt a társaság megbeszéli. Most egy váradszőlősi iskolában tartottuk a kört, nem messze Ara-Kovácsék lakásától. Reggel nyolckor kezdődött, de én szándékosan lekéstem a mintaóráról, mert nem volt kedvem az egészhez. Kilenc elmúlt, amikor én is csatlakoztam a többiekhez. Még meg sem kezdődött az óra megvitatása, amikor jön – kissé sápadtan – az iskola igazgatója, és engem keres, mondván, hogy hívnak a telefonhoz. Két szekus várt a folyosó végében. Nem volt még dolgom velük, de lehet, hogy az utóbbi napokban már láttam benn vagy a házkutatásnál legalább egyiküket. Beültünk a kocsiba, és elvittek a Kolozsvári útra, abba az iskolába, ahol én tanítottam. A közelben volt egy benzinkút, és üzemanyaghiány miatt óriási kocsisor ácsorgott végig az úton. Egy közeli kis utcában találtak parkolóhelyet, és gyalog mentünk az iskoláig. Már majdnem a kapunál voltunk, amikor hallom, hogy valaki a Karcsi nevet kiáltja. Önkénytelenül megfordultam, és láttam, hogy Király Ernő ügyvéd, akinél szeptember-októberben szinte egy hónapig csaknem egy teljes Ellenpontok-kollekciót hagytam, legyint, és rézsút átkel az úton a sarki cukrászda felé.

Az egyik szekussal bementünk az udvarra, és elindultunk az iskola épülete felé, a másik még egy darabig kint maradt az utcán nézelődni. Amikor utánunk jött, kérdezte, hogy ki volt az, aki utánunk szólt? Mondtam, hogy a nevemet hallottam, de nem láttam senki ismerőst.

A kémia laboratóriumra voltak kíváncsiak. Minden szekrényt kinyitogattam, de nem találtak bennük Ellenpontokat, se más kompromittáló anyagot.

Lehetséges, hogy a Király Ernőtől valamikor október második felében visszacapott Ellenpontok-számokat remélték megtalálni. Egy narancssárga zacskóban adta ide egy reggel a törvényszéken, és én átmentem vele a Fáklya napilap közeli szerkesztőségébe. Ott már várt rám a feleségem. A szamizdat példányait áttettük az ő táskájába, a zacskóba pedig Királytól már előzőleg kölcsönkapott magyarországi folyóiratokat raktam. Ilona az Ellenpontokat máris elvitte Ara-Kovács-hoz, én pedig a narancssárga zacskót lóbálva végiggyalogoltam a Körös mentén az iskoláig, ahol óráim voltak.

Miután az utolsó (és ezúttal az igazat tartalmazó) nyilatkozatomat megírtam, és hazaindulóban már a „kihallgatóterem” ajtajánál voltam, Sălăjan még utánam szólt: Hogy volt azzal a narancssárga zacskóval, amit Király Ernő adott át nekem? Érdekes, hogy nem várt rá választ.

Egyébként a feleségem éppen aznap (10-én, szerdán) reggel találkozott ismét Király Ernővel az utcán, és Ernő azt mondta, ne aggódjon érte, neki ebből az ügyből nem lehet semmi baja.

A laboratóriumi szemle után az állambiztonság székházába kocsikáztunk. Aznap újból nagy szekusforgalom, záporoztak a kérdések, többször is ugyanazok. A válaszaim is változatlanok voltak. Néhányszor hosszú ideig magamra hagytak. Egy darabig egy addig nem látott ember matatott az átellenben levő íróasztalán. Ő kívül állt az Ellenpontok ügyön, és bár nem voltak őt illetően sem illúzióim (hiszen ő is szekus volt), mégis szinte üdítő volt vele néhány szót váltani. Mintha egy kicsit a külvilágot képviselte volna.

Aztán megint egyedül vártam. Később többen is bejöttek a már ismert csapatból. Sălăjan kijelentette, hogy nem fognak többet verni engem. Levétették velem a zakómat, valamint a vastag talpú cipőmet, és odaállítottak arccal a falhoz. A két tenyeremet tegyem fel magasra a falra, és álljak lábujjhegyre. Mivel úgy találták, hogy a lábam nincs jó helyen, addig rugdosták, míg a megfelelő távolságba nem került a faltól. Sălăjan szerint egy ember tíz percig bírja ebben a pozícióban.

Amikor verik vagy kínozzák az embert, az sohasem egysíkú élmény, mert nem úgy vagyunk megalkotva, hogy önmagunkkal tökéletesen azonosuljunk. Mindig kívülről is látjuk magunkat közben. Ez nyilván segít abban, hogy megítéljük helyzetünket, és eldöntsük, mit tehetünk. De – talán némelyeknek különösen hangzik – ebben a külső pillantásban ott van a kíváncsiság is, hogy vajon a váratlan helyzetben hogyan viselkedik, és vajon mit bír el az a másik ember, aki pedig önmagunk vagyunk. E kettősség nélkül valószínűleg kibírhatatlan lenne, vagy pedig állati szintre süllyedne az emberi élet.

Persze a lélek szakértői tudják, hogy különösen egy erősebb frusztráció esetén, mint amilyen egy durva vallatás is, az ember legtöbbször visszaesik egy korábbi pszichikai stádiumába. Emlékezetem szerint akkor pénteken (november 12-én) történt, hogy míg a Kolozsvári út elején az iskolám felé vivő buszra vártam, olyan élményben volt részem, amely meglehetősen megrázott engem. Szép őszi idő volt, és én arra gondoltam: „Süt a nap, én itt vagyok, és ez olyan jó.” Legalábbis felnőttkorom kezdete óta nekem nemigen volt ilyen tisztán vegetatív szintű elvárásom az életemmel szemben.

Szerintem sokkal több, mint tíz percet álltam ott a falnál.

Közben kétszer is bejött Radu valamilyen tőlünk elkobzott dokumentummal, hogy számon kérje, miért gépeltem le, mit akartam vele. Először Mihai Eminescunak, a közismert román költőnek egy budapesti román nyelvű lapban (talán 1873-ban) megjelent, a '67-es kiegyezést támadó, a magyarokat becsmérő, gyűlölködő cikkét hozta be. Egy akkor nemrégiben megjelent Eminescu összesben találtam. Majd egy statisztikát lobogtatott, amely feltüntette a váradi iskolák előző évi magyar és román nyelvű helyeit. Mindkét alkalommal a vesémet verte.

Közben a bal kezem kezdte felmondani a szolgálatot. Mindjobban megfeketedett, és csúszott le a falon. A jobb kezemmel igyekeztem visszaráncigálni. Közben a szekusok érdeklődtek, hogy van-e valamilyen betegségem. Mondtam, hogy a szívemmel volt már többször problémám. Ez szemmel láthatólag idegesítette őket.

Végül Sălăjan kijelentette, hogy most mást csinálunk. Jöhet a szkopolamin. Ezt, mint már jeleztem, az első napon sietett megemlíteni. Radu, aki törvényszéki orvosnak mondta magát, egy ampullából valamit a fecskendőbe szívott, és jött, hogy beadja nekem. Nem volt világos, hogy hogyan kellett volna beadja, mert ő mintha a káromhoz akart volna hozzáférni, Sălăjan viszont azt kiabálta, hogy feküdjek fel az asztalra a művelethez. A látványosságra sok szekus betódult. Én megint elkezdtem üvölni, és miközben ott ráncigáltuk egymást Raduval, láttam, hogy az a pasas, aki az első napon harmadmagával körbefogott és a fejemet simogatta, most kétrét görnyedve röhögött. Ebből azt szűrtem le, hogy talán egy megrendezett cirkusz az egész, de nem tudtam biztos lenni benne. Amivel eddig fenyegettek, annak a zömét beváltották, és én bizony féltettem egy idegrendszerre ható vegyi anyagtól a szellemi integritásomat. Mit tudhatom én, mi van a Radu fecskendőjében, és talán tényleg szándékában van beadni azt. Végül is úgy döntöttem, hogy mivel nem tudom megbízhatóan értelmezni, figyelmen kívül hagyom a szekus röhögését.

Ma már tudom, hogy a szkopolamin egy több növényben is fellelhető alkaloida, amelyet nagyon kis koncentrációban gyógyszerként is használnak, nagyobb mennyiségben kábítószer, idegméreg, és akár halált is okozhat.

Nem tudom, a végén hogy nézhettem ki, de egy adott pillanatban mindenki ijedten nézett rám, leültettek, és hoztak egy pohár vizet.

Közben gőzerővel töprengtem, hogy mit tegyek. Érdemes ezt így tovább folytatni? Ara-Kovács Attilát és Szöcs Gézát biztosan nálam is jobban verik (ettől a hittől csak a tények ismerete tántoríthatott volna el, de ahhoz egyelőre nem értem hozzá), és végül is abban egyeztünk meg, hogy *ha úgy adódik* (emlékezetem szerint, ez volt az a kifejezés, amit november elsején használtunk), akkor hárman magunkra vállaljuk az Ellenpontokat.

Miközben gondolkodtam, különböző kérdéseket tettek fel nekem, de – noha képes lettem volna – eszem ágában sem volt rájuk válaszolni, Ha harmadjára kérdezett valaki valamit, akkor legfeljebb – lehetőleg üres tekintettel – bólintottam. Fontosabb dolgom volt: a teendőmről kellett döntenem. A vízből is úgy ittam, mintha nem tudnám használni a jobb kezemet sem.

„Az Ellenpontok itt, Nagyváradon készült, és nekem is részem van benne.”

Volt egy Fărcaș nevű kapitány, akit eddig csak egyszer említettem, bár többször is benn volt a kihallgatásokon. Vele azelőtt sohasem találkoztam, de a feleségével évekig együtt tanítottam a Sănc utcai²⁶ iskola esti tagozatán. Rendes ember volt, magyar nő, a magyar kollégái csak Farkas Pirinek nevezték. A férjéről tudtuk, hogy szekus, és soha nem gondoltam volna, hogy egyszer fontos, bár korántsem pozitív szerepet játszik majd az életemben.

Ez a Fărcaș eleinte főleg azzal „tüntette” ki magát előttem, hogy legalább kétszer ecsetelte, milyen kellemes futó kapcsolatban egy nőt megkefélni. Egyszer viszont azt mondta nekem: ő itt kicsi fiú, de ha van valami mondanivalóm, hívjam, és szívesen segít nekem.

Most azt mondtam a többieknek, hogy hívják ezt az embert. Mindenki elszéledt, a halálosan sértődött Radut is sikerült nagy nehezen ajtón kívülre tessékelní. Ha bárki más bent maradt volna, biztos, hogy (legalábbis akkor még) nem írok semmiféle vallomást.

Leírtam egy mondatot: „Az Ellenpontok itt, Nagyváradon készült, és nekem is részem van benne.” Ezután a lapot Fărcaș felé fordítottam, és bár tudtam, hogy nem lesz belőle semmi, mégis meg kellett próbálnom. Azt mondtam neki: láthatja, hogy őszinte vagyok. Most engedjenek még egyszer haza a feleségemhez, holnap visszajövök, és elmondok mindent.

Szerinte jobb, ha most leírok mindent, és utána hazamegyek – mondta. Valójában ilyesféle reakcióra számítottam, de nem hittem el, hogy a vallomásom után nem tartóztatnak le, és nem viszik az ügyet bíróság elé. (A hírügynökségek, magánszemélyek, társaim közül főleg Ara-Kovács Attila előszeretettel emlegette, és tudtommal emlegeti ma is, hogy akkor, november elején letartóztattak bennünket. Ez nem felel meg a valóságnak. Bekísértek minket, de nem tartóztattak le, mert ha ezt tették volna, nem mehettünk volna haza minden nap a vattatások időszakában, hanem „pihenőnek” bedugtak volna egy zárkába.)

Volt még egy kérésem: vezessenek engem Ara-Kovács Attilához, hogy megmondhassam neki: én bevallom, ami volt. Ez – gondoltam – egyrészt így tisztességes, másrészt miért verjék tovább, immár feleslegesen őt. Nem számítottam arra, hogy Fărcaș ezt is visszautasítja. Azt javasolta, hogy beszéljek vele telefonon. Mondtam, nem fogja elhinni, hogy valóban én beszélek. Erre azt hozta fel, hogy ki tudja, milyen titkos jeleink vannak, amelyekkel ki tudja, miket adunk egymás értésére.

A hétfői „szembesítés” és a keddi találkozó óta immár harmadjára ütött ki a szeku kényszerképzete a mi titkos jeleinkről. Lehet, hogy ki kellett volna dolgoznunk egy ilyen rendszert, de nekünk ez eszünkbe sem jutott. Aztán már nem akarta azt sem, hogy én beszéljek telefonon. Végül azt mondtam neki, hogy legalább ő hívja akkor fel Ara-Kovácsot. Felhívta. Utólag kiderült, hogy csak megjátszotta magát, mert valaki mással beszélt.

Fél oldalt sem írtam a vallomásomból, amikor bejött Raț őrnagy, és azt mondta: – Na, jöjjön, mondja meg ennek az Attilának, mert nem hiszi el.

Fărcaș a titkos jeleinkre utalva tiltakozott, de végül csak kimentünk. Megnyitották a szoba ajtaját, Ara-Kovács az ajtó mögött ült, én a folyosón álltam, tehát nem láhattuk egymást. Azt mondtam: „Attila, ennek így semmi értelme, én elmondok mindent.”

Ekkor ő feltett nekem egy igazán helyzethez nem illő kérdést: „Mindenkiről?” A jelenlevő négy szekus előtt erre csak egyféleképpen válaszolhattam. Nyeltem egyet, és azt mondtam: „Igen”.

Ezután folytattuk a „magam szobájában” a nyilatkozatírást. Én mondtam magyarul a dolgokat, Fărcaș pedig megfogalmazta románul, mit írjak. Többször javítanom kellett, mert néha rosszul fordított, vagy nem találta meg a pontos román kifejezést.

A vallomásom lényege: Ara-Kovács Attila volt az Ellenpontok főszerkesztője, ő sokszorosította írógépen az első hat számot, az utolsó kettőt pedig én stencilpapír segítségével, a szita módszerrel, amikor a feleségem nem volt otthon. (Ez a sokszorosítási mód nagyon érdekelte őket, többen is odajöttek, és mindegyiküknek el kellett magyaráznom. Persze lehet, hogy ez az ellenőrzés egy módja volt, hogy igazat mondok-e, mert így egybevehették, egyeznek-e egymással a többszöri magyarázat szövegei.)

²⁶ Románul: strada Griviței.

Elsoroltam, mely írások származnak tőlem, magamra vállalva a hármaskörben megjelent *Démonidézés* című írást is, amely idősb Takács Ferenc László tollából származik, és rajtam keresztül került a szerkesztőségbe. Másoktól eredő írásokat is magaménak mondtam volna, ha előzőleg megegyezünk a szétosztásukról. Így valószínűleg minden egyebet Ara-Kovács vállalt magára, mert Raț többször is megkérdezte tőlem, hogy lehet az, hogy különböző stílusú szövegeket mond a magáénak. Mindig azt válaszoltam, hogy én nem tudom megítélni, ki mennyire tudja változtatni a stílusát.

Elmondtam azt is, hogyan szedtem szét a stencilezésre használt írógépet, és hogyan dobtam be a Körösbe külön a betűt, és külön a karjait.

– Meg fogjuk kotortatni a Köröst – mondta később Sălăjan –, és elég, ha egy betűt megtalálunk, hogy azonosítani tudjuk.

Ez egészen érdekes ötlet volt. Felajánlottam, hogy megmutatom, mit hol hajítottam be.

Amikor kiderült, hogy az írásaimat először a magunk írógépén írtam, és csak azután írta Ara-Kovács a stencilre az övét, kiszálltak, és begyűjtötték mind a két gépet. Azt ígérték, ha kiderül, hogy Ellenpontok-szám nem készült az enyémmel, visszakapom. S bár nem készült vele, mégsem adták vissza.

András őrnagy ment el értük egy másik szekussal. A feleségem nem akarta őket beengedni, s amikor végül kinyitotta az ajtót, elismervényt kért az írógépre. Azt ígérték, hogy majd nekem fognak adni. De sohasem adtak.

Akkor este, vagy inkább már éjjel rákérdeztek Szöcs Gézára is egyszer. Csak annyit mondtam róla, hogy beszéltem vele a Programjavaslatról. Úgy emlékszem, ez a vallomásomba bele sem került, és többre nem voltak kíváncsiak vele kapcsolatban.

– Aztán hogy volt Szekeres-Kerekessel? – Csak legyintettem rá.

Fărcaș megkérdezte, miért vállalkoztam arra, hogy részt vegyek az Ellenpontok szerkesztésében, és írjak bele. Azért – mondtam – mert a hivatalos sajtó nem közölte a problémáinkról szóló írásaimat. Ez volt az egyedüli mód a megjelentetésükre. Kihallgatóm szemmel láthatólag elégedett volt a válasszal, és – ha jól emlékszem – ez így bekerült a vallomásomba is.

A szekusok legnehezebben megválaszolható kérdése és a nyilatkozatom szerintem legérzékenyebb pontja az volt, hogy kinek adtam még kölcsön az Ellenpontokat. Az első számokat nemcsak Nagy Bélának adtam oda, hanem Takács Ferenc László hegyközcsatári, valamint Csizmadia György érsemjéni tanárnak is. Valamikor nyáron Ara-Kovács Attila kétszer jött a hírrel, hogy információi szerint előbb egyikük, majd másikuk ismeretségi körében is többen beszéltek arról, hogy látták az Ellenpontokat. (Nagy Bélával kapcsolatban ilyenről nem hallottunk.) Ara-Kovácsnak ezek az információi konkrétak voltak, bár a részletekre már nem emlékszem. Az egyik a város nyomdájából érkezett, emlékezetem szerint ez Csizmadia György nevéhez fűződött (tehát nem a Takácséhoz), és kétségtelen, hogy a hír hozója Szilágyi Terézia közös ismerősünk lehetett, aki ott dolgozott.

A második hír érkezése után én beszünttettem a szamizdat terjesztését, mert amiről mi értesülhettünk, arról legalább olyan könnyen az állambiztonság is, és esetleg holnap itt vannak a nyakunkon. Még túl korai lett volna a lebukás. Úgy véltük, hogy védenünk kell azt a helyet (vagyis Nagyváradot), ahol az Ellenpontok készül.

Most viszont, hogy már lebuktunk, le kellett volna tagadnom, hogy valaki még megkapta tőlem a folyóiratot. Ma ezt tenném. Akkor viszont, a keringő hírek miatt valószínűnek éreztem, hogy úgymint rájuk akadnak, és egy napon – akár a Nagy Béláét és Varga Gáborét – elibem nyomják az ő nyilatkozatukat is, megkérdőjelezzik az enyém tartalmát, és kezdődik a hercehurca előlről. Ezt elkerülendő, mondtam meg, hogy Takácsnak és Csizmadiának odaadtam.

Király Ernő viszont valamikor szeptemberben kapta meg tőlem, egyrészt, mert elmondta, Nagy Bélától hallott az Ellenpontokról, és megkért, ha módomban van, kerítsek neki kölcsönbe legalább egyetlen számot, másrészt, mert Ara-Kovács Attila éppen akkoriban kérdezte, nincs-e valamilyen ötletem, hol lehetne legalább egy ideig raktározni a számokat. Így került szinte egy teljes kollekció Királyhoz. Róla sem beszéltem volna, ha szerdán nem kiált utánam az iskolánál, miközben én két szekussal gyalogolok éppen. Kizártnak tartottam,

hogy ne azonosítanák, majd ne faggatnák meg őt is újra. Ezért, noha úgy éreztem, talán tönkreteszem vele a szakmai karrierjét, bevallottam, hogy adtam neki Ellenpontokat.

Mindhárom emberről azt mondtam, hogy biztosan nem adták oda másnak, mert ebben egyeztünk meg velük.

Kovács Erzsébet tanárnőről viszont nem szoltam, mert ő a tölem kapott példányokról másoknak kétségtelenül nem beszélt.

Valójában 1982-ben nem tudtam pontosan, hogy a törvény mit ír elő arra az esetre, ha valaki egy szamizdathoz (végül is egy államellenesnek tekinthető irományhoz) hozzájut, és nem jelenti azt az illetékes szerveknek. Úgy véltem, hogy ennek a következménye az, hogy egyrészt felhívja magára az állambiztonsági szervek figyelmét, tehát több zaklatásra számíthat részükről, másrészt kellemetlenségei lehetnek a munkahelyén.

Nemrég egy barátom közvetítésével erdélyi ügyvédekhez fordultam felvilágosításért, mert az egyik ismerősöm azt írta, hogy ez a cselekmény az 1982-ben érvényes törvények szerint börtönnel volt büntetendő. A kapott információk szerint a fel nem jelentés akkoriban nem volt bűncselekmény, de súlyosabb következményei lehettek, ha a hatóságok kerestek a büntető törvénykönyvben egy olyan politikai jellegű cikkelyt, amellyel mesterségesen össze tudták kapcsolni. Börtönnel akkor járhatott tehát, ha belőle kiindulva kirakatpert kreálnak. Ez azt jelenti, hogy a feljelentés elmulasztása esettől függően fokozott kockázattal is járhatott.

Kérdés, hogy ez hogyan jelentkezett az Ellenpontok esetében.

Később Király Ernő elmondta: azért keresett az iskolánál, hogy figyelmeztessen engem Nagy Bélának a tölem kapott Ellenpontokról szóló nyilatkozatára. Ő jó barátságban volt Naggyal, és hiába igyekezett meggyőzni, hogy ne valljon be semmit, az nem hallgatott rá. Molnár János *Egyetlen* című könyvében Király azt állítja, hogy már előző napon is szeretett volna velem ott találkozni, de akkor sem sikerült. Nem emlékszem, hogy a könyv elolvasása előtt én erről értesültem volna, de különös, hogy akkor nem talált, noha délig ott voltam, órát tartottam az iskolában. Nem világos, hogy egyáltalán miért kockáztatta a velem való találkozást, hiszen nem nehéz kiszámolni, hogy én megfigyelés alatt állok, továbbá az ő Nagy Béláról szóló szóbeli információja nem tesz hozzá semmi lényegest ahhoz, amit a szekusok közölhetnek velem ugyanerről. Különösen nem két nap múlva.

Mégis hálás lehetek neki az akciója miatt. A narancssárga zacskónak a szekusok általi felemlítése azt sugallja, hogy tudhattak valamit annak tartalmáról. Ezért talán szerencsésebb volt, hogy bevallottam a Király Ernőnek való szamizdatkölcsonzés tényét. Márpedig – mint mondtam – ez nem történt volna meg, ha ő utánam nem szól akkor a Kolozsvári úton.

Amikor elkészültünk a nyilatkozatommal, Fărcaș elvitte, hogy legépeljék. Talán ekkor történt, hogy míg az eredményt vártuk, megkínáltak valami sajttal.

Mikor a gépelt szöveget visszahozták, alaposan átolvastam, majd aláírtam.

Kíváncsian vártam aztán, hogy elengednek-e. Hirtelen nagyon álmos lettem. És az volt az érzésem, hogy tényleg elengednek. Persze attól a pert még a nyakunkba akaszthatják.

Aztán bejött Sălăjan, leült velem szemben, és azt javasolta, hogy, miután mindkét nyelvet kölcsönösen ismerjük, de mindenikünk az anyanyelvét jobban, ő románul beszél, én pedig magyarul beszéljek. Egy filozófiai témájú beszélgetésre provokált a nagy szekus éjszakában. Éppen ez hiányzott akkor nekem. Megkért, hogy soroljam fel a filozófia nagy fejezeteit, és röviden vázoljam azok tartalmát is. Mikor befejeztem, kijelentette:

– Na, tudom már, miért csinálták maguk ezt az egészet! Attila is pont így mondta nekem!

Kifejtette, hogy mi tulajdonképpen az arisztotelészi filozófiát alkalmazzuk napjainkra, és ez nagyon helytelen. Nem vesszük tudomásul, hogy az ideológia is a filozófiának egyik fejezete.

Sălăjan kétségtelenül olvasott ember volt (hallottam már régebben is intellektusáról dicséretet zengeni olyan ismerősömtől, akit kihallgatott), de a felszedett tudás főleg azt a célt szolgálta, hogy elkápráztassa mind a „klienseit”, mind pedig az alárendeltjeit. Egyik este tanúja voltam, hogy miután sziporkákat eregetett, a szekusai szinte kórusban bámulták

szellemi nagyságát. Alázatos hízelkedésük rendkívül undorító volt. Érződött, hogy ez egy időközönként ismétlődő rítus, amelyben a főnök határozottan jól érezte magát.

Akkor éjjel gyakorlatibb dolgok következtek aztán a beszélgetésben, olyanok, amelyek nemigen egyeznek az első este önmagáról megrajzolt sátáni képpel, de nem nélkülözték a célszerű hangulatirányítás szándékát.

Säläjän elmondta, hogy előzőleg informálódtak a tanügynél rólam, de tanári tevékenységemről csak jó véleményt hallott. Szerinte intelligens vagyok, de félős (a *fricos* román szót használta). A munkások jobban bírják a verést, mint az értelmiségiek – mondta. (Gazdag tapasztalata lehetett.) Bevallotta, hogy ő nem barátja az erőszaknak.²⁷ Nem kedveli az erőszakot, de az néha hasznos. És nagyon sajnálja, hogy velem szemben ilyen eszközöket kellett alkalmazniuk. Ez nem bocsánatkérés – mondta –, de ha akarom, vehetem annak is. Egyébként én az Ara-Kovács Attila áldozata vagyok.

Ezt az utóbbi kijelentését nem indokolta semmivel, de legalább még egyszer később is megismételte.

Megkérdeztem tőle, hogy ha nekem semmi közöm nem lett volna az Ellenpontokhoz, ha tényleg nem vettem volna részt a készítésében, akkor is mindezt végigcsinálják velem?

– Lehet – válaszolta.

Még volt egy kérdésem: Ha én mindjárt az első napon leülök, és leírom a szintiszta igazat, elhitték volna nekem? Vagy akkor is vallattak volna tovább?

Gondolkozott egy keveset, és azt mondta, erre nem tud válaszolni.

Később Radu jött be. Utóbb világos volt, hogy küldték a hangulat fellazítása, a „barátkozás” céljából. A beszélgetésünkből csak annyi maradt meg, hogy nagyon komolyan azt mondta: nehogy börtönre, vagy hasonló ostobaságokra gondoljak.

Dulama következett. Számára nagy kín lehetett, hogy beszélgetnie kell, nekem is az volt vele. A beszélgetés számára abból állt, hogy személyes természetű kérdéseket tett fel jóindulatú modorban, például a családomról. A „békülés” neki azt jelentette, hogy kifejezést ad az irántam való érdeklődésének. Nagyon szűkszavúan „társalogtunk”.

Raț nem jött oda hozzám. Nehezen is viseltem volna el. Dulama egy ostoba bunkó; Raț némileg intelligensebb, műveltebb, de annál jobban undorodtam tőle, mert egy sötét lelkű senki.

Reggel végül hazaengedtek. Csütörtök volt, és én megint főleg alvással töltöttem a napot.

Délután lejött hozzánk Takács Ferenc László. Elmondtam neki, hogy mit ismertem be a szekun. Végigsoroltam neki is mely írások származtak tőlem, nyomatékosan megemlítve köztük a Lăncrănjan-könyvről szóló *Démonidézést* is, amelyet ő írt. Az ő szerzőségéről hangosan nem beszéltünk, hiszen kétségtelen volt, hogy a lakásunkat lehallgatják. Azt is elmondtam, hogy beszéltem a neki kölcsönzött Ellenpontok-számokról is, amelyekről kijelentettem benn, hogy ő biztosan nem adta tovább. Elnevette magát, mondván, akkor most már tudja, miért kapott a szervekhez behívót. Úgy emlékszem, hogy tőlünk egyenesen a szekura ment. Mikor megkérdezték tőle, tudja-e miért hívták, mondta, hogy persze, éppen most mondtam meg én neki.

Megkértem Takács Ferencet (gondolom, ezt vagy egy papírlapra írtam, vagy az udvaron beszéltünk róla), hogy ha tudja, értesítse Csizmadia Györgyöt, hogy a neki kölcsön adott példányokról is tud tőlem a szeku. Ez az előzetes értesítés sajnos nem sikerült. Kovács Erzsébet tanárnő, közös jó ismerősünk, a Takács kérésére hiába próbálta az állomáson elkapni az Érsemjénbe ingázó Csizmadiát, nem találta.

Másnap tíztől lett volna órám, de – noha előző nap azt mondták, többet nem hívnak – már kilenc előtt megérkezett Fărcaș, hogy menjek be vele. Mondtam, hogy nekem dolgom van, tanítanom kell. De, most jöjjen velem. Útközben faggattam, hogy mi van, végül is tegnap elkészült a vallomásom. Nem árulta el, miről van szó. Bevitt egy terembe, amelynek addig a

²⁷ Egyébként ő is tarkón vert egyszer. Az esetet nem tudom időponthoz kötni.

tájékan sem jártam, s mondta, üljek le, és várjak. Csalódott és dühös voltam, gondoltam, úgy látszik, a tegnapi „búcsúzkodás” is színjáték volt. El nem tudtam képzelni, hogy még mit akarnak, ha tényleg nem akarnak pert.

Ott ültem egy félórát egyedül, majd jött Fărcaș, hogy mehetek az iskolába. Alig értem be az első órára.

Legközelebb megint csak Fărcașhoz volt szerencsém. Már kezdett úgy tűnni, mintha a nyakamba akarnák varrni. December 3-án, a negyvenedik születésnapomon meglátogatott. Ajándékot bezzeg nem hozott. Biztosan arra voltak kíváncsiak, hogy kik látogatnak meg minket a születésnap „ürügyével”. Éppen aznap senki nem dugta be hozzánk az orrát, így nyugodtan beszélgethettem a szekussal közös ismerőseinkről. Ő ugyanis néhány évvel hamarabb ugyancsak a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem valamelyik természettudományi karán végzett, akárcsak én. Voltak diákok is, de főleg tanárok, akiket mindketten ismertünk.

Ezzel a '82-es szekusév befejeződött, de ez a társaság nem hanyagolt el bennünket a következő esztendőben sem.

Kinek az áldozata?

Talán érdemes egy kicsit töprengeni Sălăjan Ara-Kovács Attilával kapcsolatos kijelentésén is, mármint hogy én az ő áldozata vagyok. Világos – gondoltam –, hogy itt is összeugratási kísérletről van szó. Majd befejeződik a vallatás, valahol találkozunk, és akkor kölcsönösen kicseréljük egymással élményeinket. Természetesen azt is, hogy melyikünk mikor mit vallott, hogyan igyekezett a szerveket összezavarni, átverni, és mi volt az, amit végül nagyjából a valóságnak megfelelően voltunk kénytelenek elmondani nekik.

Ez sajnos nem működött. Ara-Kovács szerint ő rengeteg jelentést írt, de – mint mondta – ő már nem is emlékszik rájuk. Viszont naplót írt azokban a szünetekben, amelyeket otthon, a lakásukon töltött, és ezt átjuttatta Rékasi János szociológusnak Magyarországra, akivel akkor (még) nagyon jó barátságban volt. És ha végül átjutunk (Ara-Kovács már nem volt román állampolgár, hontalan útlevele volt, és a magyar beutazási engedélyt az Ellenpontok-ügy kirobbanása után, 1982 novemberében megkapta; Ilonával mi is áttelepedni készültünk a történetek után), akkor hozzáférhetünk ezekhez a naplófeljegyzésekhez, és megtudhatjuk, mi történt vele a szekun, és miket mondott ő a vallatás során. Nagyváraddon is, később Budapesten is hiába próbáltam valamit megtudni tőle ezzel kapcsolatban, mindig az volt a válasz: „tudjátok, hogy én mindent elfelejték”.

Az történt ugyanis, hogy miután Ara-Kovács 1983 májusában Magyarországra érkezett, hamarosan óriási harag támadt közte és Rékasi között, és ez utóbbi – mint Ara-Kovács mondta – nem volt hajlandó visszaadni neki az átcsempészett naplófeljegyzéseket. Vagyis az ő „emlékezetének egyedüli forrása” hozzáférhetetlenné vált.

Érdekes, hogy éppen azon a napon, amelyen a románok gyakorlatilag kitoloncolták őt az országból, Ara-Kovács még megkérte a feleségemet, hogy ha Szócs Gézával találkozik, mondja meg neki, ne haragudjon rá, mert bizonyos dolgokat rákent. Úgy látszik, Ara-Kovács erre „bírt” emlékezni.

Mikor a '90-es években drótpostám lett, Rékasi János kapcsolatba lépett velem ezen az úton. Néhány levélváltás után megkérdeztem tőle, megvan-e még nála Ara-Kovács naplója. Sajnos nincs – mondta – mert a költözködései közben elkallódtak. Ez egészen különösen hangzik. Egyrészt az ilyen anyagokra az ember jobban vigyáz, mintsem hogy elszórja őket. Másrészt, amikor Molnár János *Az egyetlen* című könyvének az anyagát gyűjtötte, Rékasi, aki sokat tudott, és akinek fontos szerepe volt a közvetítésben, valami olyan kijelentéssel zárkózott el a közreműködéstől, hogy *még nincs itt az Ellenpontok feltárásának az ideje*. Hátha csak arról van szó, hogy ez az idő szerinte még mindig nem érkezett el.

Tény tehát, hogy Szócs Gézának a szekun történet cselekedeteiről keveset tudunk, az Ara-Kovács Attiláéről viszont valójában semmit. Pedig – Isten látja lelkemet – én hajlamos lettem volna elhinni mindazt, amit frissiben hallhattam volna tőle erről.

Mindezek alapján valószínű, hogy már soha nem fogjuk tudni sem igazolni, sem megcáfolni azt a kijelentést, hogy én az Ellenpontok-ügy felgöngyölítésekor „Ara-Kovács Attila áldozata” voltam. Más lehetséges megfogalmazásban: vajon volt-e valami köze Ara-

Kovácsnak ahhoz, hogy az állambiztonsági szervek hármunk, sőt Keszthelyi Andrással együtt négyünk közül engem szemeltek ki az áldozati szerepre. Lehet, hogy a kérdés teljesen megalapozatlan, de akkor legalább valamilyen elfogadható magyarázatot kellene találni a szekun töltött idejéről való hallgatására.

A *Budapesti beszélgetés*ben ismét rákérdeztem váradi kihallgatásának a konkrétumaira. Ara-Kovács azt válaszolta: „Te tudod jól, mennyire emlékszem, Karcsi: amennyit te elmondsz, azokra emlékszem. (...) ...mind nyomon követtél, tehát én egyszerűen beismertem egy félnap vagy egy nap követéssel azt, amit te mondtál, és akkor a végén pedig azt, hogy mi csináltuk.”

Tekintettel azonban arra, hogy Keszthelyi András már 8-án, hétfőn, tehát a váradi házkutatásokat követő reggel elkapták, Ara-Kovács idézett állítása nem felelhet meg a valóságnak. Keszthelyi a nála levő nagyszámú Ellenpontok-példány eredetével kapcsolatos vallomásáról a kilencvenes évek elején ezt mondta: „Arra a kérdésre, hogy honnan kaptam, nem emlékszem, mit válaszolhattam, nyilván vagy Attila, vagy Géza lehetett.”²⁸

Ara-Kovács Attilának aznap délután játszották meg, hogy éppen akkor kapják Kolozsvárról az értesítést Keszthelyi lebukásáról. A *Budapesti beszélgetés*ben megkérdeztem tőle, melyik napon adott magyarázatot erre a szekunak. Ara-Kovács ezt mondta: „...azonnal magyarázatot kellett adni...” (...) „...akkor azt mondtam, hogy (...) így kaptam Pestről, (...) és én lezárt csomagként küldtem Andrissal Gézának.”

Ekkor én a „rengeteg”, többek között Keszthelyire vonatkozó nyilatkozatáról kérdeztem: „...mit mondtál, honnan származnak azok a példányok, amiket Andrisnak adtál?” A válasza: „...úgy kaptam Budapestről.” A következő kérdésem: „Tehát te személyesen kaptad?” Újabb válasz: „Én személyesen kaptam. És akkor jött hatvan ember, akik vitték át.”²⁹ S akkor ezt mind a hatvanat leírni, és akkor a keresztkérdések, hát az minimum hatvan plusz (...) még jó néhány nyilatkozat.” (Vajon ki lehetett ez a sok ember, még ha a szám nyilvánvalóan költői is?)

Ezt azt jelenti, hogy amikor kedden elibem tették Nagy Béla és Varga Gábor nyilatkozatát, amikor én ennek megfelelően kijavítottam az előző nyilatkozatomat, és további verések dacára sem voltam hajlandó semmi mást vagy újat mondani, akkor az Ara-Kovács Keszthelyivel kapcsolatos nyilatkozatai alapján a szekusok már bizonyítottan tudták, hogy hazudok. Talán úgy vélték, én vagyok az átjátszó központ a Magyarországról származó Ellenpontok áramlásában. És nem igaz, hogy Ara-Kovács követte az én nyilatkozataimat, hanem nekem kellett volna követnem az övét, ha lett volna fogalmam róluk. Ennek alapján nagyon úgy néz ki, hogy kedd este a szekusok átverték engem, amikor bevittek Ara-Kovácsához, és azt állították róla, hogy nem akar vallani a negyedik számról. És ebben az átverésben bizony Ara-Kovács is kétségtelenül cselekvő szerepet játszott. Mert akkor már régen nem az első négy számról volt szó csupán.

Sajnos az eseményekről Molnár Jánosnak elmondott történetei³⁰ is szétesők, képtelenség összeállítani belőlük egy logikus és világos képet. Bár itt legalább annyit megtudunk, hogy a Keszthelyi Andrásnál talált Ellenpontok-számokról még hétfőn azt vallotta: egy németországi ismerőse hozta neki Magyarországról, és Keszthelyivel küldte azokat Szöcs Gézának. Ez az öt-hat évvel korábbi *Budapesti beszélgetés* során még „nem jutott eszébe”.

Egyébként én tisztességtelennek tartottam, és annak tartom ma is, hogy Szöcs Géza és Ara-Kovács Attila úgy szerette volna beállítani, mintha az Ellenpontok Magyarországon keletkezett volna. Ez a magunkról a felelősséget magyarországiakra terelni kívánó manőver nem szolgálta a magyar érdekeket.

Röptében a nyomokról

Nem hiszem, hogy bárki azt gondolná, hogy a szekun történetek érintetlenül hagyják az ember lelkét. Már önmagában annak is van valamilyen nyomorító hatása, hogy az ember a

²⁸ Molnár János i. m. 204. o.

²⁹ Értsd: vitték át Magyarországról Nagyváradra. Ne felejtjük el, hogy a beszélgetés Budapesten folyt.

³⁰ Molnár János i. m. 166-174. o.

lakásában nem beszél, mert tudja, hogy lehallgatják. A szekuügyek előtt is valószínűnek tartottuk ezt, de immár bizonyosak lehettünk benne. Ilona és én – a legbanálisabb hétköznapi dolgokat kivéve – majd egy hónapon át csak papíron „beszélgettünk”. Utána is cenzúráztuk beszélgetésünk tartalmát. Ez mintha kissé még az érzésvilágunkat is visszafojtotta volna. Hiszen hallgató fülek előtt sohasem tud az ember szabadon megnyilvánulni. Ezzel a szeku kissé (valójában: még inkább) belépett a magánéletünkbe.

Néha talán még rosszabb is történhet ennél.

Esténként nyilván kiszellőztettük a lakásunkat. Az ablakunkból éppen a városháza tornyára lehetett látni, amelyen óránként trombitahangon kukorékoló Avram Iancu, az 1848-as román vezér indulója, hirdette a hajdani magyar város, Nagyvárad román leigázását. Iancu seregei tömeggyilkosok voltak. Nem válogattak: korra és nemre való tekintet nélkül ölték a magyarokat. Azoknak az utódai, akiket a középkori magyar állam befogadott, biztonságot, élet- és sokasodási lehetőséget adott nekik, a magyar szabadság kivívása lehetőségének pillanatában visszautasították azt a felkínált szabad állampolgári létet, amelyet a román állam megalakulásától (vagyis Moldva és Havasalföld 1858-as egyesülésétől kezdve) soha egyetlen kisebbségi etnikumnak sem biztosított mindmáig, és a szabadságért küzdők ellen fordult.

Alkonyodott. Néztem a kukorékoló tornyot a nyitott ablakon, és az volt az érzésem, hogy onnan be fognak lőni rám. Hiába szólalt meg az ész, hogy nevetségesen képzelgek, hiába tudtam, hogy viselkedésem ostoba, nem gyújtottam meg a villanyt, hanem leültem a kanapéra, és némi szorongással igyekeztem racionalizálni a helyzetemet.

Ekkor belépett a feleségem, mindjárt megértette, hogy mi történik, és rámkiabált. Megalázónak éreztem a kiabálást, és főleg azt, hogy rajtakapott egy ilyen gyenge pillanatomban, de felébredt. Ezért minden tisztelem az övé.

Miután 1983. november 19-én Zsuzsanna Blanka lányunk megszületett, a feleségem rendszeresen visszatérő álma volt, hogy fegyveres emberek, akik az ablaknál leselkedtek vagy betörték a lakásunkba, el akarják rabolni a gyermekünket.

Egy alkalommal egy rokonunk vigyázott kinn az udvarunkon Zsuzsára, a kocsija mellett ült a széken. A gyermek elaludt, és az ismerős bejött ebédelni. Az elkerített udvaron végül is nem fenyegette őt veszély. Egy adott pillanatban Ilona meghallotta a sírását. Nem tudja, hogy rohant fel a lépcsőn, hogyan ugrotta át a széket, csak akkor kezdte fogni a valóságot, amikor már ott állt a gyermekkocsi mellett, és leányunk ott volt, és semmi baja nem volt.

Én soha nem álmodtam otthon szekusokkal. Olyan volt, mintha a tudattalanom letiltotta volna az ezzel való foglalkozást. Viszont áttelepedésünkkor Magyarországra érve mintegy két héten át üldöztek engem éjszakánként. Nem az ismert személyek, hanem fenyegető arctalan változataik.

További bonyodalmak

A szekuügyek után elhatároztuk, hogy áttelepedünk Magyarországra. December elején írtam egy levelet Illyés Gyulának, amelyet Ernst Árpád, akkori legjobb budapesti barátunk juttatott el a címzetthez.³¹ Leírtam helyzetünket, és segítségét kértem a magyar hatóságok meggyőzésében, hogy fogadjanak be bennünket. Szóbeli üzenetben biztosított a támogatásáról.³²

³¹ Illyés Gyulát 1975-ben ismertem meg Tihanyban, amikor azért kerestem föl, hogy elmeséljem neki, mint hurcolták meg éppen akkor a román állambiztonsági szervek Varga Gábor mérnököt, a nagyváradi Ady Endre Irodalmi Kör egyik vezetőjét. Mondvacsinált indokok alapján irredentizmussal és nacionalizmussal vádolták őt; alá is írták vele, hogy tudomásul veszi: pert indítanak ellene.

³² Illyés Gyula a következő év áprilisában meghalt, de – mint több ismerősünk is jelezte, végül személyesen Flóra néni (Illyés Gyuláné) is megerősítette – a halálos ágyán sorsunk nyomán követését a feleségére testálta. Ennek számunkra fontos következménye volt az is, hogy családommal néhány évig a Vérhalom utcai házuk egyik lakásában lakhattunk.

A levéllel egy időben üzentünk Fésü József és Likó Julianna perbáli barátainknak, hogy küldjenek egy hivatalos, a tanácsi szervek előtt teendő befogadó nyilatkozatot, mert csak ennek birtokában lehet megindítani a hivatalos áttelepedési eljárást.

Ha jól emlékszem, december vége felé utaztam először a kolozsvári magyar konzulátusra. Fésüék csak január elején tettek befogadó nyilatkozatot, ezért egyelőre csak érdeklődni mentem. A konzulátuson megtudtam, hogy január 1-től a magyar állam megnehezíti az áttelepedést, ezért a sikeres ügyintézés érdekében jobb lenne, ha egy decemberi keltezésű befogadó nyilatkozatot tudnánk keríteni. Erről sajnos szó sem lehetett. A magyar hatóságok felszólították barátainkat, hogy vonják vissza a nyilatkozatukat, és ne akarjanak befogadni minket. Ők ezt visszautasították. De ilyen helyzetben a visszamenőleges keltezés kérésének felvetésére még gondolni sem lehetett.

Kolozsvári utamon benéztem az egyetemre is. Még az ősz folyamán beiratkoztam az első fokozati tanári vizsgámra (a második már megvolt), megtörtént óráimon az ehhez szükséges speciális tanfelügyelői inspekció, és jóváhagyták a kérésemet. A vizsgaidőszak a téli vakációban volt, a résztvevőknek az egyetemen kifüggesztett listájáról viszont hiányzott a nevem. A titkárságon nem tudtak felvilágosítást adni, hogy miért. Vagyis nem mehettem letenni a magasabb tanári kategóriához szükséges vizsgáimat. Az igazság az, hogy akkor már egy cseppet sem vágytam rá.

Valamikor január első felében³³ a feleségemmel utaztunk Kolozsvárra, minden bizonnyal az iskolai téli vakáció idején. Akkor már megvolt a befogadó, és ha jól emlékszem, akkor kaptuk ki a konzulátuson a szükséges nyomtatványokat. Ernst Árpád barátunk is Kolozsváron volt (nyilván ő hozta a Fésüék befogadó nyilatkozatát), és felderítette, melyik kórházban fekszik tüdőembóliával Szöcs Géza. Elmagyarázta, hol találom meg az épületben, és a feleségemmel az utcán vártak meg. Ez volt az első alkalom, hogy az Ellenpontok lebukása után Szöccsel találkoztam. Csak arról beszéltem neki, amit a szekun elmondtam, hiszen kétségtelen volt, hogy lehallgatják.

Mi Pap Béláéknál szálltunk meg (őt már említettem az előbbieken). Kallós Zoltán a közelükben lakott, és őt is meglátogattuk. Nála ismertük meg Tökés Lászlót, aki akkor Désen volt lelkész, és elhozta a gyermekcsoportját, hogy a karácsonyi műsorukat Kallósnak is bemutassák. Jó volt látni és hallani őket.

Január végén, minden bizonnyal, hogy az időközben kitöltött nyomtatványokat beadjuk a konzulátusnak, Ilonával újra Kolozsváron voltunk. Véletlenül összetalálkoztunk Ara-Kovács Attilával, és együtt elmentünk Szöcs Gézához, aki akkor az éppen távol (talán Marosvásárhelyen) időző Tompa Gábor rendező lakásában lakott Mátyás szülőháza közelében. Éppen nála volt a kislánya, Petra is. Szöcs nagy meglepődéssel fogadott minket, mondván, lám újra összejött az Ellenpontok szerkesztősége. A látogatásunk rövid volt, és nem emlékszem, hogy bármi „rázós” dolog szóba került volna.

Nem sok idővel ezután, február 3-án reggel még aludtunk, amikor kopogtak fenn az ajtón. Két szekus volt, az egyik Fărcaș, a másik talán Raț. Kimentek az udvarra, míg felöltözünk. Én gyorsan tüzet raktam, és elégettem az Ellenpontok nyolcas számának időközben hozzánk került budapesti utánnnyomását, valamint egy felhívástervezet vázlatát, amelyet a demokratikus románokhoz intéztünk volna. Ara-Kovács szorgalmazta, hogy írjak egy ilyet, de nehezen haladtam vele. Sajnos nem igazán éreztem, hogy kik lehetnének ennek a célszemélyei. Most, attól tartva, hogy esetleg megint házkutatást tartanak, az erről készített jegyzeteimet bedobtam a tűzbe, és többet nem is foglalkoztam vele.

Gyalog mentünk négyesben az állambiztonsági szervek székházaig. „Nagy megtiszteltetés” volt, hogy szekusokkal sétálgatunk az utcán.

A kihallgatáson a Magyarországra való áttelepedésünkről, a konzulátuson tett látogatásunk hivatalos részleteiről esett szó. Nem emlékszem, hogy a Szöcs Gézával való

³³ Az *Ellenpontok rövid története* című írásomban (lásd: ELLENPONTOK i. m. 14. o.) úgy emlékszem, hogy a kórházi látogatás Szöcs Gézánál január végén lehetett. Valószínű viszont, hogy inkább a hónap első felében, ugyanis januárban kétszer is el kellett utaznunk a kolozsvári konzulátusra, és a körülmények számbavétele alapján az említett találkozás a kórházban az első alkalommal történhetett.

találkozásunk szóba került volna, de ha igen, minden bizonnyal nem volt súlya a társalgásunkban.

Valami hivatalos konzulátusi teendő miatt március elején is el kellett utaznunk Kolozsvárra. Ismét összelálkoztunk Ara-Kovács Attilával, és megint elmentünk Szöcs Gézához, ezúttal abba a lakásba, ahol a szüleivel lakott. A teljesen felhangosított rádió mellett (a saját szavunkat alig hallottuk) az Ellenpontok további sorsáról beszélgettünk. Ara-Kovács mindenképpen folytatni kívánta, Szöcs egyetértett vele, én azonban határozottan elvettem a gondolatot. Lényegében ugyanazokat az indokokat soroltam fel, amelyekkel már előző év november elsején is a lap beszüntetése mellett érveltem.

1983. március 15-én, kedden a kémia laboratóriumban filmvetítésre készülődtem. Két-három évvel azelőtt az igazgató vissza akarta adni a tanügytől kapott vetítőt azzal, hogy nem ért senki hozzá, és úgysem fogjuk használni. Mondtam, beletanulok én. Minden tantárgyból hoztam filmeket, és megszerveztük, hogy amikor üres órám volt, vetítettem bárkinek. Most éppen a román tagozat két osztálya gyűlt össze, talán már be is fűztem a filmet, amikor jött az igazgató, hogy keresnek. Egy szekus volt, akit még sohasem láttam. Azt kívánta, hogy menjek vele. Mondtam, nekem most dolgom van, ő menjen csak vissza a szervek székházába, én levetítem a filmet, és utána megyek hozzájuk. Erre otthagytam a folyosón, és folytattam az előkészületeket. A szekus szinte toporgott dühében, és hosszan ecsetelte a román igazgatónőnek, hogy én milyen nagy nacionalista vagyok. Végül az igazgatóm javasolta, hogy küldjük vissza a gyerekeket az osztályaikba, és menjek el a pasassal. (Az igazgatónővel jó viszonyban voltam, mert rendes ember volt. Másnap bementem hozzá az irodájába, és azt mondtam: tudja meg, nem igaz, hogy nacionalista vagyok, mint ahogy a szekus beállította. De ha a nacionalista azt jelenti, hogy az ember védi a népét, akkor igenis nacionalista vagyok, mint ahogy ebben az értelemben kétségtelenül ő maga is az.)

A kocsiban hárman voltunk; a harmadik vezetett. Az, aki bejött értem az iskolába, végig morfondírozott az úton, hogy lennének csak húsz évvel korábban, vagy legalább tízzel, majd meglátnám, hogyan kellene járjanak az ilyenek, mint én. Amikor beértünk, a folyosón ordítva arccal a falnak állított, míg be nem szólítottak az illetékesekhez.

A két illetékes Sălăjan volt és Raț. Arról faggattak, miről beszéltünk Szöcs Gézánál. Ezúttal idejében megegyeztünk, hogy ha erről kérdeznak, mit fogunk válaszolni, és én ehhez tartottam magam. Aztán elibem tettek egy kézzel írt szöveget, amelyről azt mondták, hogy a Szöcs nyilatkozata, de nem volt aláírva. Abban pontos leírás volt arról, amiről valóban beszéltünk, arról is, hogy ki hogyan foglalt állást a folytatás kérdésében. Én kitartottam abban, hogy ez nem így volt, és megmaradtam az eredeti változatom mellett. Csodálkoztak, miért nem vallom be az igazat, hiszen rám nézve kedvező az, hogy nem kívántam tovább csinálni a lapot.

Bejött András őrnagy is, gúnyosan letámadt, hogy lám most ezt a jelentéktelen, sőt pozitív dolgot nem vallom be, bezzeg máskor nagyon is nagyvonalú voltam a vallomásomban. De még milyen nagyvonalú!

Lehet, arra gondolt, amikor lehetségesnek tartottam, hogy Ilona is látta az Ellenpontok első számait, lehet, azokra gondolt, akiről bevallottam, hogy olvasták, de az is lehet, hogy csak heccelni akart. Az említetteken kívül más olyat én nem mondtam, amire a „nagyvonalú” jelzője bármi érvénnyel bírt volna.

Sălăjan végül kijelentette, hogy ha még találkoztok Ara-Kovács Attilával, ha nem szakítom meg vele a kapcsolatot, akkor engem kitesznek a tanügyből. Mondtam neki, hogy ismertetem majd Ara-Kováccsal, amit mondott, ha legközelebb találkozom vele.

Nem sokkal hazaérkezésünk után megérkezett Ara-Kovács Attila. Én éppen kinn voltam az udvaron, és amint a kapun belépett, elmondtam neki, mivel fenyegettek a szekun, és azt is, hogy én mit válaszoltam rá. Határozott sértődöttséggel megfordult, és elment. Romániában majd csak azon a napon találkoztunk még, amikor ő el kellett hagyja az országot.

Ugyanezen a napon a feleségemet is bevitték; hazamentek érte a lakásunkra. A szekusok faggatták, de ő sem tudott semmit arról, hogy az Ellenpontok-akció folytatásáról beszéltünk volna a Szöcs Gézánál tett látogatáskor.

Az ügy lezárása

Az Ellenpontok-ügy lezárásának a napja 1983. május 17-én, kedden volt. Nem emlékszem, hogy vittek vagy csak hívtak, de reggel be kellett mennem hozzájuk. A szokásos páros fogadott: Sălăjan ezredes és Raț őrnagy.

Most Sălăjan tette fel azt a kérdést, amit Fărcaș azon a novemberi csütörtökre virradó éjszakán: Végeredményben miért csináltam én ezt az egészet az Ellenpontokban? Mondtam neki, hogy ebben az országban rengeteg probléma van, amelyeket nem lehet nyíltan megtárgyalni, még szólni sem lehet róluk.

Milyen problémákra gondolok? – Például a nemzetiségi kérdés – válaszoltam. – Milyen kifogásaim vannak ezzel kapcsolatban? – kérdezte.

Én szívesen tárgyalok bárkivel erről – mondtam –, de nem egy olyan viszonylatban, mint amilyen itt közöttünk van.

Noszogatására végül mégis felvázoltam a magyar (és lényegében minden más romániai) nemzetiség problémáit az óvodától az egyetemig, az érdekvédelem és a kulturális intézmények lehetőségeitől a könyvkiadásig. Megemlítettem, hogy vannak gazdasági jellegű problémák is. Felkapta a fejét: foglalkoztam a gazdasággal is? – Mondtam, hogy nem.

Visszatérve a történelemhamisítás kérdésére, azt ajánlotta, hogy ne az ilyen kismonográfiákban keressem az igazságot (itt feltehetően a Kiss őrnagynak írt második jelentésemre utalt, amely miatt Raț fel akart rúgni), hanem olvassam inkább Ștefan Pascu történész írásait. Mivel ezeket nem ismertem, inkább hallgattam, noha a témában jobban tájékozott ismerőseim egyáltalán nem szóltak elismerően róluk.

Végül is közölték velünk, hogy az ügyünket lezárják, mert a román állam nagylelkűen megbocsátott nekünk, de a dossziénkat bármely pillanatban elővehetik, ha nem viselkedünk megfelelően. Mert – mondta Raț – a román megbocsát, de nem felejt.

Úgy emlékszem, ugyancsak ő jegyezte meg: vigyázzak, mit mondok és teszek Románia ellen, mert adott esetben majd azt terjesztik el rólam, hogy a román állambiztonság ügynöke vagyok.

– Bizonyos vagyok benne, hogy erre minden hatalmuk és eszközük megvan – válaszoltam.

Sălăjan megtiltotta, hogy Ara-Kovács Attilával vagy Szöcs Gézával még találkozzak. Én ez ellen határozottan tiltakoztam, és kijelentettem, hogy mielőtt áttelepszünk Magyarországra, el fogok menni Szöcs Gézához elbúcsúzni.

– Hát menjen – mondta Sălăjan –, ha annyira bízok benne.

Délelőtt a feleségemet nem hívták be, de délután mindkettőnknek vissza kellett menni. Valójában nem csak nekünk, hanem mindenkinek, aki bármiféle kapcsolatba került az Ellenpontokkal. Azoknak is, akik csak olvasták. Bukarestből jött le a szekuritáé egy – feltehetően magasabb rangú és/vagy funkciójú – embere, és valamennyiünket meg akart ismerni. Ezt természetesen nem egy közös gyűlésen tette, hanem külön-külön beszélgetett el mindenkivel.

Mi Ilonával együtt kerültünk elébe. Furcsa módon azzal kezdte, hogy megkérdezte, mikor születtünk. A válaszból megállapította – már nem tudom, a kínai vagy az európai horoszkóp alapján-e –, hogy ő (mondta, mikor született) a feleségemmel jól meg fogja érteni magát, de velem semmiképpen nem. Egyszerre manipulatívnak és nevetségesnek éreztem a társalgásnak ezt a bevezetését, és bennem hangulatilag ez nyomta rá a bélyegét az egész találkozóra.

A folytatás persze racionálisabb volt. Többek között megkérdezte, milyen jövedelemről beszélünk mi a romániai magyarság nevében?

Nem a *nevében* beszélünk – mondtam –, hanem az *érdekében*.

Feltehetően eszébe jutott a Memorandumunk szövege, amelyet kétségtelenül ismert: „*A romániai – mintegy kétmilliónyi – magyarság érdekében emeljük föl a szavunkat a madridi konferencián képviselt országok népei előtt.*” Mindenesetre váltott: Jó, jó, az érdekében, de ki adott nekünk erre felhatalmazást³⁴?

³⁴ Románul: „cine v-a dat mandat”.

Előbb tiltakozni akart, amikor azt válaszoltam, hogy népe problémáinak megfogalmazása mindig az értelmiség feladata volt, de végül – kissé vonakodva – bólintott rá.

A beszélgetés végén nyilatkozatot írtak alá velünk, hogy nem fogunk semmiben ártani a román államnak, és semmiféle ellene irányuló tevékenységet nem fogunk folytatni. Nem rendszerellenes cselekedetéről volt tehát szó, hanem Románia ellenéről. Tudtommal mindenkivel ilyet írtak alá, bár Molnár János könyvében ettől némileg eltérő szövegeket is emlegetnek. Viszont csak nekünk kettőnknek kellett hozzátennünk: akkor sem folytatunk ilyen tevékenységet, ha más országban telepedünk le.

Vajon miért úsztuk meg?

Sokat töprengtünk a résztvevőkkel és számos más ismerősünkkel is, hogy vajon miért úsztuk meg „egyszerű” meghurcoltatással, miért nem akasztottak pert a nyakunkba, és csuktak mindnyájunkat börtönbe. Hiszen például 1982. november 23-án Borbély Ernő történelemtanárt, majd a következő évi február 26-án Búzás László közgazdászt Csíkszeredában őrizetbe vették, és államellenes összeesküvés címén hét, illetve hatévi börtönre ítélték, a *Budapesti beszélgetés*en is elhangzott megítélésünk szerint kevesebért, mint amit mi cselekedtünk. (Ők a börtönbüntetésük kétharmadát letöltötték.)

Abban, hogy nekünk „megbocsátottak”, elméletben több tényező is közrejátszhatott. Biztosan számítottak a Szócs Géza Nyugaton élő neves személyekhez fűződő kapcsolatai, valamint Ara-Kovács összeköttetései a magyarországi „demokratikus ellenzékkel”, amely már akkor jelentős mértékben összejátszott volt a nyugati tömegkommunikációval. Az Ellenpontok híre terjedt a világban, és nem könnyen lehetett volna elbagatellizálni. Bonyolította a dolgot, hogy Ara-Kovács Attila már nem volt román állampolgár, hontalan útlevele volt. De lehet, hogy a legtöbbet mégis az nyomott a latban, hogy a lapunk Memoranduma eljutott Helsink-i Értekezlet madridi utókonferenciájának küldöttjeihez, és ha törvényszékre viszik a dolgot, akkor lényegében memorandum-per lett volna belőle, ami – különös tekintettel az őket érintő 1894-es kolozsvári bírósági eljárásra – már román fülekben sem hangzott volna jól.

Kétségtelen, hogy a velünk szembeni büntetőeljárás befolyásolta volna Románia megítélését a Nyugat szemében, és esetleg a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény amerikai megítélését is veszélyeztethette volna.

A román állam velünk szembeni „engedékenysége” felméréséhez meg kell említenünk egy olyan ténytet, amely eddig tudtommal nem vált publikussá. A *Budapesti beszélgetés*en Szócs Géza a magnó kikapcsolását kérte, mielőtt ezt elmondta. Az Ellenpontok körüli események óta huszonöt év telt el, jogilag az eset elévült, nincs miért hallgatnunk továbbra is róla, hiszen ez is a történet szerves része.

Szócs Géza 1982 nyarán azt kérte Magyarországi ismerőseitől, hogy kerítsenek neki egy gázpisztolyt. Bollobás Enikő mesélte, hogy két kisgyermekével ment Erdélybe, és a fegyver ott volt szabadon látható módon a kocsi hátuljában a gyermekjátékok között. Simán átjutottak vele a határon.

Saját elbeszélése szerint Szócs a Kolozsvárról való eltűnése utáni periódusban kétszer használta a pisztolyt. Egyszer akkor, amikor valamelyik állomáson a rendőr igazoltatni akarta. Ekkor felugrott egy vonatra, és mivel feltételezhette, hogy a következő állomáson már várják, egy kanyarban leugrott. Ha jól emlékszem a történetre, ekkor itt ficamította ki a bokáját, és egy benne keletkező vérrög okozta a később kórházban kezelt tüdőembóliáját.

A másik eset akkor történt, amikor a szeku a maroshévízi postán elkapta őt. Egy levél volt nála, amelyet Sütő Andrásnak írt, és amely Sütőt igen kompromittálta volna. Ekkor a gázpisztollyal rálőtt az őt kihallgató tisztre, az kirohant, és míg visszajöttek, Szócs Géza megette a levelet. Elmondása szerint azután őt nagyon megverték.

Az akkori román törvények értelmében egy fegyver rejtegetéséért hat hónaptól öt évig terjedő börtönbüntetést lehetett kiróni. Mivel ez a pisztoly nem élessel lőtt, hanem csak gázzal, minden bizonnyal inkább az alacsonyabb büntetést szabhatták volna ki. De mivel nem csak rejtegette, hanem – ha igaz – használta is, ráadásul hivatalos személyek ellen, bizony, legalábbis elméletben, nem úszta volna meg olcsón. A román állam azonban mindezek fölött

teljes mértékben szemet hunyt. Ez azt bizonyítja, hogy a hatóságoknak igen nyomós indokaik lehettek arra, hogy elsimítsák az Ellenpontok-ügy minden vonatkozását. A fent említetteken kívüli okokat – ha voltak – egyelőre nem is sejtjük.

Szőcs Géza ezután mintegy két évig munkanélküli volt. De – bár ez nem volt közismert, és nem egy nyugati magyar, sőt magyarországi tudomása szerint Szőcs főleg a munkanélküliség elől emigrált – végül jó állást kapott otthon: 1985-86-ban (tehát emigrálásáig) a kolozsvári Irodalomtörténeti és Nyelvészeti Intézet kutatója volt.³⁵ Egy ilyen állás régebben nemigen volt hozzáférhető egy politikailag üldözött számára.

Ara-Kovács Attilával május 18-án, szerdán összetalálkoztunk Nagyvárad központjában, a Szent László téren. Ekkor kérte meg a feleségemet, hogy ha találkozik Szőcs Gézával, kérje meg, ne haragudjon rá némely dologért, amelyeket a szekuritátén vele kapcsolatban vallott. Én viszont megkértem, hogy miután átment Magyarországra (másnap már Budapesten volt), csak annyi rosszat mondjon ott rólunk, amivel nem árt nekünk, és csak annyi jót mondjon rólunk, amivel nem árt nekünk.

Nem véletlenül. Láttam én már öt úgy mondani jót másról, hogy abban nem volt köszönet.

Áttelepedésünk

Mivel Magyarországról olyan híreket kaptunk, hogy Flóra néninek (Illyés Gyulánénak) Aczél György megígérte, hogy bennünket befogadnak, valamikor a nyár folyamán a román hatóságoknál is beadtuk az áttelepedéshez szükséges papírokat. A magyaroknak azt írtuk, ami volt: hogy az Ellenpontok következtében előállt helyzet miatt akarunk áttelepedni. A románoknak viszont családgyesítésre hivatkoztunk, arra, hogy az ott egyedül élő idős nagynéném a mi segítségünkre szorul. Érdekes, senkit nem zavart, hogy ugyanerről a nagynéniről az egyik vallatáskor Sălăjannak már elmondtam, hogy három éve halott. Valóban, 1979-es magyarországi látogatásunkkor a feleségemmel voltunk is a sírjánál.

Augusztus 23-án a magyar konzulátuson közölték velünk (emlékezetem szerint telefonon beszélünk), hogy nem fogadnak be bennünket az országukba. A Bihar megyei tanfelügyelőség azt javasolta, hogy amíg a magyarok nem döntenek számunkra kedvezően, mondjuk vissza az áttelepedési kérelmünket a román félnek, mert ellenkező esetben mint megbízhatatlan és hazafiatlan embert kénytelenek lesznek kitenni engem a tanügyből. Erre nem voltam hajlandó, ezért néhány nappal Zsuzsa lányunk születése (1983. november 19.) előtt munkanélküli lettem. Tanári állásom helyett vagy öt-hat más munkahelyet ajánlottak fel, mindegyiknél fizikai munkát kellett volna végezni. Mivel volt egy olyan törvény akkor Romániában, melynek értelmében a munkakerülőket börtönbe lehetett zárni, hogy időt nyerjek, bepereltem a tanfelügyelőséget. Az alkotmány szerint ugyanis mindenkinek joga van a képzettségének megfelelő állásban dolgozni. Természetesen tudtam, hogy a pert elveszítem.

Közben az történt, hogy december 4-én, vasárnap délelőtt Csurka István *Színhős* című darabját mutatták be a nagyváradai színházban. Jelen volt a szerző is. A színházban nem mehettem oda hozzá, de megérdeklődtem, kinél van megszállva, és egy üveg bor képletes kíséretében beállítottam oda. Váztam neki a helyzetünket, és ő megígérte, hogy segíteni fog. Tőle kijövet megnéztem a szekus kocsit, amely ott posztolt a közelben.

Csurka István unokaöccse december 24-én dél tájban keresett fel bennünket, és karácsonyi ajándékként hozta a hírt: a nagybátyja elment Aczélhoz, aki rábólintott az áttelepedésünkre. Ezért januárban a tanüggyel való perem elvesztése már semmi kockázatot nem hordott magában, és nem sokkal ezután hivatalosan is megkaptuk a befogadásra vonatkozó választ.

Ugyancsak januárban volt egy szekuügyünk is. A feleségem nagynénje képeslapot írt egy magyarországi ismerősének, s mivel éppen náluk voltunk, megkért, tegyük postára. Egy éppen hazautazó magyarországi haverünk látogatott meg minket, és mi meggondolatlanul arra kértük, dobja be a lapot otthon, mert így hamarabb odaér. Nem jutott volna eszembe, hogy egy nem borítékolt, nyitott képeslapból ilyen nagy problémát csinálnak. A barátunk értesített,

³⁵ Erdélyi magyar ki kicsoda. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Scripta Kiadó közös kiadványa, Budapest, 2000. 634. o.

hogy a határnál elvették a lapot, és vártuk a „következményeket”. Kiss őrnagy jött le hozzánk, hogy Raț úr vár engem a székhelyükön. Mondtam, hogy nem megyek. Jöjjön Rác úr ide, vagy találkozzunk egy cukrászdában, de én be hozzájuk nem megyek. – De hát Raț úr éppen szolgálatos – győzködött Kiss –, és nem jöhet ki. – Hát akkor majd holnap találkozunk – mondtam. (Közben ettem valamit, és a feleségem csodálkozott, hogy végig teli szájjal beszélek. Én észre sem vettem.)

Kiss elment valahova telefonálni, majd visszajött, és folytatta a hiábavaló győzködést. – Raț úr nagyon meg fog haragudni – mondta. Szerintem – válaszoltam – Rác úrnak van annyi lélektani érzéke, hogy tudja, miért nem megyek oda. Egyébként nagyon jól tudom miért hív, akár mi ketten is megbeszélhetjük.

Ettől hevesen elzárkózott. Ezután elment, és többé nem hívtak.

A szekusok még egyszer kerestek fel a rendőrségen, amikor az útlevelünkért jártam oda. Ismét figyelmeztettek a Románia elleni esetleges további tevékenység számomra káros következményeiről (most azzal fenyegettek, hogy nem találkozhatom majd otthon maradt szüleimmel, rokonaimmal). Sălăjan azt mondta, nehogy azt gondoljam, hogy tárt karokkal várnak, nehezen fogunk megélni. Igaza lett. Azt is mondta, hogy Ara-Kovács Attila úgy híreszteli, mintha az Európa Kiadónál dolgozna, de ne higgyek neki, mert nincs állása, összedobott pénzekből él. Ebben tévedett. Aczél György (egyik?) jobb keze, Knopp András segítségével valóban szerkesztői állást kapott az Európa Kiadóban. (Ez volt élete első munkahelye.)

1984. július 8-án utaztunk át hontalan útlevelünkkel Magyarországra. Akkor még el sem tudtuk volna képzelni, hogy ez emigrálásunknak csupán első stációja lesz.

A feleségem, Tóth Ilona számára nagy trauma volt, hogy eljöttünk a szülőföldünkről, de mindenekelőtt majd négyesztendei magyarországi életünk tapasztalatait élte át szinte sorscsapásként. Ebben szerepet játszott az is, amit én akkor így fogalmaztam meg: azt hittük, hogy a hazánkba jövünk, de csak egy társadalomba érkeztünk. Másrészt megrendítő és kiábrándító volt számára – épp az Ellenpontok kapcsán – rádöbbenni, hogy a történelemírás hogyan működik. Tények és igazság nem sok szerepet játszanak benne. Szerencsére volt néhány barátunk, akik elviselhetőbbé tették ezeket a tapasztalatokat.

Minderről bizony ő lenne a legilletékesebb szólni, de egyelőre nem akar.

Az Ellenpontok terhe

A világban való vándorlásaink közben egy olyan félreértést hurcoltunk évekig, amely az Ellenpontokkal volt kapcsolatos.

Egyrészt bántott, és minden tárgyi, valamint lélektani indoklása és magyarázhatósága ellenére ma sem tudok rossz érzés nélkül gondolni arra, hogy a román állambiztonsági szerveknek végül elmondtam: Csizmadia Györgynek és Takács Ferenc Lászlónak kölcsönadtam az Ellenpontok néhány számát – noha csak kellemetlenségük, nem pedig bajuk származott belőle. Ennek alapján nem éreztem megalapozottság nélkülinek, hogy Ara-Kovács Attila közvetlenül a vallatások után elégedetlen volt a vallomással, még ha az ő elégedetlensége inkább arra vonatkozott, hogy nem tartottam következetesen titokban a lap készítésében való részvételünket. Ehhez jött aztán a feleségemnek, Ilonának egy akkori kijelentése: ő egészen másként viselkedett volna a szekun, mint én.

Mindenkinek csak azt ajánlhatom, hogy élete társával azon melegében tisztázzon minden felmerült problémát.

Ilona kijelentését az Ara-Kovács fenntartásaihoz és a magammal való elégedetlenségemhez kapcsoltam, és noha úgy éreztem, végül is nem tehettem másként, erkölcsileg kissé megbicsaklottnak éreztem magam. Ennek a nyomasztó érzése megülte az önértékelésemet, és kihatott a feleségemmel való lelki kapcsolatomra is. Úgy éreztem, további élettemmel be kell bizonyítanom, hogy méltó vagyok az akkor kárt szenvedett megbecsülésére. Olyan volt, mintha csak azután tudnánk majd igazán újra felszabadultan beszélni egymással.

Több mint hét esztendő telt el ebben a küszködésben, és valószínűleg soha nem fogom megtudni, hogy akár én magam is mennyit változtam (biztosan káromra) erkölcsi értékemnek önmagam előtti bizonytalanságától.

Már túl voltunk a Svédországba emigráláson, a Kanadába való bevándorlásunkon, újra Svédországban élünk, és fő foglalkozásként az ország nyelvét tanultuk. 1990 első félévében lehettünk. Egy alkalommal megint szóba került Ilona hajdani kijelentése arról, hogy ő másként csinálta volna. Én első ízben kérdeztem meg tőle:

– Te hogy viselkedtél volna?

Sok mindenre számítottam, de arra nem, amit válaszolt:

– Én nem verettem volna magam. Már az elején megmondtam volna, hogy mi készítettük az Ellenpontokat.

Hadd ne elemezzem, hogy némi megkönnyebbülésen túl hogyan éreztem magam.

Két ember kapcsolatát számos külső és belső tényező terhelheti, amelyeket valamilyen módon fel kell oldani, és ehhez tartozik az is, hogy a magunknak választott másik ember természetét el *kell* fogadni olyannak, amilyen. (Ez persze kevésbé vonatkozik az erkölcsi különbségekre; az keményebb dió.) Végül is a házastársakat egymáshoz fűző kapcsolat a világon legfontosabb emberi viszony.

Ezért ma legszívesebben megátkoznom azt a percet, amelyben az Ellenpontok-akcióhoz való csatlakozásom mellett döntöttem. Ha nem teszem, az említett félreértés mérgező gázai nem korrodálhatták volna éveken keresztül, talán visszafordíthatatlanul, mindenesetre máig hatóan az Ilonával való emberi kapcsolatomat.

Az Ellenpontok nélkülüm is létrejött volna – ahogy ezt Ara-Kovács Attila a kezdeti elhatárolódásomkor megjegyezte. Legfeljebb nem készült volna el a folyóirat hatos száma, amelyet én hoztam össze, valaki más talán fordított volna helyettem Lăncrănjan³⁶ magyarokat gyalázó hazug Erdély-könyvből, és nem jelentek volna meg, illetve meg sem születtek volna a szamizdat számára készített írásaim, köztük a Memorandum és a Programjavaslat sem. Következésképp ezek nem jutottak volna el nemzetközi fórumok résztvevőihöz, de az Ellenpontok e nélkül is szamizdat lett volna, felkeltette volna az érdeklődést, a közvélemény és a média egy része egy ideig körözött volna fölötte, és éppúgy elmaradt volna az érdemleges kritikai kiértékelése, mint ahogy ez a végül mégis részvételemmel létrejött anyaggal az azóta eltelt huszonöt évben történt.

Még egy fontos hozadéka lett volna annak, ha nincs közöm az Ellenpontokhoz. Elvágódtunk ugyan mi Romániából, de a szamizdatban való részünk segített minket elröpülni onnan. Lehet, hogy sok (köztük kétes értékű) tapasztalattal lennénk szegényebbek, és valószínűleg küszködve, de ma feltehetően mégis otthon élnénk. Otthon: Erdélyországban.

Göteborg, 2007. július-augusztus

³⁶ Olvasd: lönkrönzsán.